מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

כתיבת 'דאורייתא' בכתובת חסידי חב"ד ממוצא ספרדי

ב"ה, בית שמש, כ"ו תשרי ה'תשפ"ז, לסדר "וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וגו'",

לכבוד
בית דין רבני חב"ד באה"ק,

שלום וברכה,

לאור הפולמוס ההלכתי שהתעורר לאחרונה אודות נוסח הכתובה הנהוג בקרב חסידי חב"ד, ובפרט השימוש בנוסח זה גם עבור חסידי חב"ד ממוצא עדות המזרח ויוצאי ספרד, ולנוכח הדיון הצפוי בכותלי בית הדין בנידון, נתבקשתי לעיין ולברר את הסוגיא.

ומאחר שזכיתי בסייעתא דשמיא לעסוק בהרחבה בנושאים אלו במשך השנים, ובייחוד לכתוב על כך בספרי "מחנה מיכאל", באתי בזאת להציע בירור עיקרי הדברים בנידון, ולבסס את הנוסח הנהוג בחב"ד מקדמת דנא, גם בכתובותיהם של חסידי חב"ד ממוצא עדות המזרח ויוצאי ספרד.

הנה, קודם יש להבהיר בקצרה עכ"פ, אשר להלכה בודאי שחיוב הכתובה הינו מדרבנן, ואין אנו נוהגים כמ"ד שהכתובה היא דאו'. ואף לדעת הרמ"א י"ל כן, שעצם חיוב הכתובה הוא ודאי מדרבנן (כפי שיבוא לקמן בס"ד). ולא נחלקו אלא לגבי המעות, האם משערים בכסף צורי שהוא פי שמונה מכסף מדינה, וע"ז כתב הרא"ש דאף לאלו הסוברים שהכתובה דרבנן מ"מ המעות הם כסף מה"ת, ולכן יש לכתוב "מדאורייתא", היינו הכוונה שערך המעות הוא בשווי המעות של תורה היינו כסף צורי. ולכן, מה שהרמ"א כתב שכן המנהג לכתוב לבתולה "דחזי ליכי מדאורייתא", כן כוונתו, על המעות בלבד.

וכל זה אינו אלא בכתובת בתולה, אבל כתובת אלמנה או גרושה אין המנהג כן, כמש"כ שם הרמ"א.

והב"י כתב שהרוצה להתחייב במעות צורי בלא לכתוב מדאורייתא יכול לעשות זאת. והמעיין בדבריו יראה שיש ראיה חזקה מדבריו שאפילו אם כתב דאו' מ"מ לא פסל בדיעבד. וכפי שיבואר להלן באר היטב בס"ד.

ולכן נראה שפיר שאין לפסול בדיעבד אפילו לספרדי אם כתבו "דאורייתא" לבתולה, כיון שיש לסמוך על מ"ד דמיירי על המעות כנ"ל. אלא שבודאי שאין זה ראוי כלל וכלל לכתחילה שתהיה כתובה זו לספרדי [הנוהג כמנהג בני עדתו], כיון שדעת מרן השו"ע שאין לכתוב כלל. אבל לפסול אפי' בדיעבד היא חומרא יתירה. וכפי שיתבאר הכל בארוכה לקמן, בס"ד.

והשאלה הדורשת בירור היא מה לנהוג עם מקורב ספרדי, וכן מה דין בני משפחות ספרדיות שקבלו על עצמם מנהגי חב"ד ונמנים עתה על חסידי חב"ד לכל דבר ועניין, אם אין בזה משום אל תטוש תורת אמך.

ועתה נבוא לבאר הכל באריכות הנדרשת, בס"ד.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

אם עצם דין כתובה הוא דאורייתא או דרבנן

א. תנן בכתובות (פ"א מ"ב, דף י:)**:** "בתולה כתובתה מאתים, ואלמנה מנה". ע"כ. וכן נאמר שם **בגמ'** (י.)**:** "איתמר אמר **רב** נחמן אמר שמואל משום רבי שמעון בן אלעזר **חכמים תקנו להם לבנות ישראל לבתולה מאתים, ולאלמנה מנה**". ע"כ.

וכן נפסק **בשו"ע** להלכה (אה"ע סי' סו ס"ו)**:** "כמה שיעור הכתובה, לבתולה מאתים, ולאלמנה מנה". ע"כ.

ואם הכתובה היא **מה"ת או דרבנן**[1], נחלקו בזה התנאים והאמוראים, וכן נחלקו הראשונים להלכה. דלדעת **רשב"ג** (במשנה שם, והו' גם בגמ' שם ובדף י.) **כתובה מדאו'**, וכן דעת **ר' עקיבא** (שם לח.) **ור' אלעזר**[2] (שם מ.)**, ור' מאיר** (שם נו:)**.**

אמנם לדעת **ר' שמעון בן אלעזר** (כתו' י.) הכתובה היא מדרבנן, וכן דעת **ר' יהודה** (שם נו.)**,** וכן היא **סתם משנה**[3] (שם נא., קי:)**,** וכן משמע **פשטא דש"ס**[4] בכל מקום (שם לט:, יבמות פט.) דאיתא "טעמא מאי **תקינו רבנן כתובה, כדי שלא** תהא קלה בעיניו להוציאה", וכן משמע מסקנת הגמ' (שם קי:) שאמרו "**לאפוקי** מדרשב"ג דאמר כתובה דאו'".

וכן נחלקו האמוראים, **דרב נחמן בשם שמואל** (שם י.) פסק כר' שמעון בן אלעזר דכתובה דרבנן. **ולרב אשי** (שם יב.) הכתובה דאו'[5]. וכן נראית שיטת **רב** דהיא מה"ת[6]. וכן משמע דעת **רב יוסף ואביי**[7] (שם נז., ראה עוד מזה לקמן) שפסקו כר"מ דס"ל דכתובה מה"ת.

וכן נחלקו רבותינו הראשונים, **ר"ת**[8] פסק כרשב"ג ורב אשי דהכתובה היא **דאו'**, משום דלדעתו הלכה כרשב"ג בכל מקום שהובאה דעתו במשנה[9], והלכה כר"ע מחבירו[10], וכן רב אשי הוא בתראי. וכן דעת **ר"י וריב"ם**[11]. וכן כתב הגה' מיי' בשם **המהר"ם מרוטנבורג**[12]. וכן דעת **ראבי"ה**[13]**,** וכן דעת **הגה' מרדכי**[14]**,** ולדידיה כן פשטא דש"ס בבלי וירושלמי, **ע"ש שהביא כמה ראיות חזקות מהש"ס**[15]. והא דאמרו בגמ' "מאי טעמא תקינו רבנן" היינו במקום

---

[1] עי' מש"כ בזה באריכות בספרנו 'מחנה מיכאל' על אבן העזר סי' סו.

[2] כך ביארו הרא"ש פ"א סי' יט והמרדכי שם סי' קלו בדעת ר"ע ור"א, ע"ש.

[3] בדף נא. משנה "לא כתב לה כתובה . . גובה . . מפני שהוא **תנאי ב"ד**", ובדף קי: בגמ' בביאור דעת ת"ק דהמשנה "מקולי כתובה שנו כאן קסבר כתובה **דרבנן**". וכן כתב הרא"ש שם פ"ק סי' יט.

[4] כ"כ התוס' (שם ד"ה אמר ר"נ) בביאור ראשון והרא"ש שם. וכ"כ הר"ן סוף כתו' סה: ד"ה 'ולענין הלכה' דכולי תלמודא הכי.

[5] כן ביארו התוס' (שם) הרא"ש (שם סי' יט) והתוס' ישנים (שם יב.), דמוכח דלית ליה האי סברא דר"נ בשם שמואל דחזקה אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. ע"ש.

[6] רא"ש שם.

[7] כ"כ המרדכי שם סי' שיב.

[8] הובא בתוס' שם י. ד"ה אמר ר"נ, וברא"ש שם סי' יט.

[9] כתו' עז, א.

[10] מרדכי שם. מעירובין מו: וש"נ.

[11] הובאו בתוס' י. שם.

[12] הג' מיי' אישות פ"י אות ו', ע"ש.

[13] סי' תתקיט.

[14] כתו' סי' שיב.

[15] שכתב דהרי אמרינן בסנהדרין (לא.) דקיי"ל הלכה כרשב"ג בכל מקום חוץ ממה שמבואר שם להדיא, ועוד שבכתובות (נד:) איתא שגם רבי מאיר אית ליה דכתובה דאו'. ועוד שמשמע בבבא קמא (פט:) ששיטת הש"ס באופן כללי היא שכתובה דאו', ועוד שכך משמע מהירושלמי (כתובות פי"ג הי"א) דבין לרשב"ג בין לרבנן כתובה דאו' היא.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

שהכתובה היא דרבנן לכו"ע כגון כתובת אלמנה. ומה שאמרו לאפוקי מדרשב"ג אינה ראיה, דטובא אשכחן בהש"ס לאפוקי ומ"מ קיי"ל הילכתא הכי[16]. וכ"פ **סמ"ג**[17], **סמ"ק**[18], **וכלבו**[19], **והאגודה**[20].

וכן פסק **המהרש"ל ביש"ש**[21] שכתובת אשה דאורייתא. ולדעתו הכותב דחזי ליכי מדרבנן, הכתובה פסולה, ע"ש.

אולם **כל הגאונים**[22] **ובה"ג**[23] **ור"ח**[24] **ורי"ף**[25] פסקו כר"נ דכתובה **מדרבנן**, משום דקיי"ל הלכה כר"נ בדיני[26] ושכן סתם משנה ופשטא דש"ס בכל מקום[27]. וכן פסק **הרמב"ם**[28]. וכן דעת **הרמב"ן**[29] דלדעתו לא קיי"ל כהאי כללא דהלכה כרשב"ג במשנה, ועוד דלדעתו כן היא גם מסקנת הירושלמי[30]. וכן פסקו **הרשב"א**[31], **הר"ן**[32], **והנימוק"י**[33]. וכן דעת **רבינו יונה**[34] **והרא"ה**[35], **רי"ד**[36] **וריא"ז**[37], **הראב"ד**[38], **רבינו ירוחם**[39], **המאירי**[40], **הריב"ש**[41] **והתשב"ץ**[42].

---

[16] הרא"ש שם והגה' מרדכי שם.
[17] עשין מח וצד.
[18] סי' קפ וקפו.
[19] סי' קמג.
[20] כתו' ט, ב. ושם קי, ב.
[21] כתו' פ"א סי' כו.
[22] הו' ברא"ש שם סי' יט בשם כל הגאונים, וכ"כ בטור סי' סו ס"ז. ועיין בספר המכריע סי' מ"ב (מבעל התוס' רי"ד) שאחרי שכתב ג"כ שכל הגאונים סוברים דרבנן, הביא דברי תשובת גאוני בבל שמצא שכתוב שם שקצת מהגאונים פסקו שהיא דאורייתא, ואולם אין ספק לכל גאוני בבל דכתובה דרבנן היא ומעולם אין אדם מוסמך שיאמר שכתובת אשה דאורייתא. ע"כ. ע"ש.
[23] הובא בהגמ"י פ"י מהל' אישות אות ו'.
[24] הו' ברא"ש שם.
[25] סוף מסכת כתובות.
[26] הרא"ש שם, וכן משמע מר"ח שהביא שם. והוא מכתובות יג, א.
[27] רא"ש שם, ור"ן שם.
[28] אישות פ"י ה"ז-ח.
[29] כתו' קי, ב. ולדעתו אף למ"ד דאו' מ"מ המעות דרבנן, ע"ש. ועי' ח"מ סי' סו סקכ"ד מש"כ בשם הרמב"ן דאף שהכתו' דאו' מ"מ הסך אינו דאו', ע"כ, י"ל בפשטות דלא נתכוון לומר שכן סובר הרמב"ן שהכתו' היא דאו', אלא שלדעת מ"ד דאו' קאמר, דאף לדעה זו המעות דרבנן, לפי פירושו של הרמב"ן, וכמש"כ הרמב"ן להדיא בדבריו, וע"ש ותראה שכתב להלכה דהכתובה מדרבנן, וז"ל "ואנן קי"ל כרבנן ובכוליה תלמודא אמרינן כתובה מ"ט תקינו רבנן, וכן פסקו רבינו הגדול [הרי"ף] וכל הגאונים ז"ל", ע"כ. ע"ש ודו"ק.
[30] כתו' פ"א ה"ב. ולדעתו י"ל דכן מסקנת הירו' להלכה כיון שכן היא דעת האמוראים שם, אע"פ שבסוף המסכת (הי"א) משמע דמסיק הירושלמי כמ"ד דאו', משום די"ל דשם מיירי במח' התנאים, אך הרמב"ן בירר מפ"א דדעת האמוראים להלכה היא לפסוק כמ"ד דרבנן, ודו"ק. ועי' בהגה' מרדכי שם סי' שיב (הובא לעיל), מה שביאר באריכות דברי הירו', ע"ש.
[31] כתו' י, א. ושם קי, ב.
[32] סוף כתו' ד"ה ולענין הלכה.
[33] בחידושיו על כתו' שם.
[34] שטמ"ק שם.
[35] כתו' שם.
[36] פסקים כתו' שם.
[37] כתו' פ"ד ה"ד אות כב, פי"ג ה"ז אות ב'.
[38] הו' בשטמ"ק ב"ק פט, ב.
[39] נתיב כג חלק י' דף סז טור ג'.
[40] כתו' שם.
[41] סי' סו ושיב.
[42] ח"ב סי' קפב ורצב.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

והריטב"א[43] הסיק דאף שהעיקר כדעת הרמב"ן שהיא דרבנן, מ"מ לצאת ידי ספק, טוב יותר לסתום ולכתוב בכתובה 'כסף זוזי מאתן דחזו ליכי' ולא לכתוב לא מדאורייתא ולא מדרבנן.

והרא"ש[44] ג"כ מסקנתו לפסוק שהיא דרבנן **אלא שהמעות שכותבין לה הן מעות של תורה** השווים יותר ממעות מדינה הנהוגין בזמן חכמים. וכ"מ דעת **בעל העיטור**[45] שכתב דאינה מדאו' ממש אלא שהחמירו בה לכתוב מעות דאו' כדי **שלא יהיו בנות ישראל הפקר**, כיון שמעות אלה שווין יותר, וכתב על מנהג הספרדים שכותבים מעות דרבנן, כ"ה זוזי לבתולה, וי"ב וחצי לאלמנה, שמי שדעתו קלה נושא אשה וכותב לה כתובה ועומד עמה שנה או שנתים ומגרשה ונותן לה כתובתה ונמצאו בנות ישראל כהפקר, והלכך מנהגינו להחמיר ואין לשנות המנהג, ע"כ. ע"ש. וכ"כ הטור[46] את דברי אביו הרא"ש דודאי הכתובה היא מדרבנן אלא שתקנו לה כסף צורי היינו מעות מה"ת. ע"כ.

וכן להלכה, **רוב הפוסקים** האחרונים פסקו כדעת רוב הגאונים והראשונים שכתובת אשה היא תקנה דרבנן.

כן מסקנת **הב"י**[47] שכתב שכיון שרוב הפוסקים סברי שהיא דרבנן הכי נקטינן. וכן פסק **בשו"ע**[48], וכתב שמשערין בכסף מדינה שהוא שיעור הכסף דרבנן.

וכן משמע דעת **הרמ"א**[49] מהא דלא הביא דעות הסוברים שהיא דאו' אלא רק כתב שמשערים בכסף צורי, ושעפ"ז נהגו לכתוב בכתובה "דחזו ליכי דאורייתא", היינו כוונתו לומר שטעם המנהג אינו משום שהכתובה היא דאו' אלא משום שהמעות שבה הם מעות מן התורה בלבד, היינו כסף צורי, שהוא יותר יקר, וזו דעת **הרא"ש** הנ"ל שכתב להדיא שהכתובה דרבנן ורק המעות הם מעות מה"ת [וראה שם בח"מ ב"ש ובי' הגר"א שכתבו להדיא דכוונת הרמ"א למ"ד דרבנן מ"מ המעות מה"ת].

וכ"פ שהכתובה היא דרבנן, **הלבוש** (סי' סה ס"ו), **בנימין זאב** (ריש סי' נד), **החי"מ** (סי' סו סקכ"ו), **הב"ש** (שם סקי"ד), **הכנסת יחזקאל** (סי' עח), **הבית מאיר** (סי' סז ס"ה), **חינא וחסדא** (ח"א השמטות דף לו טור ד'), **אבני האפוד** (ח"ב סי' סו ביאור הכתובה אות ד').

[והנה, מצינו בפוסקים אחדים גישה שונה, אשר לפיהם **לכו"ע הכתובה היא חיוב דאורייתא**, והראייה היא שכתוב **בתורה** (שמות כב, טז) "כסף ישקול כמהר הבתולות", ומה שאמרו בגמ' שהטעם כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, הוא הטעם שאמרו חכמים על החיוב מה"ת.

אלא שלא נתנה התורה שיעור כמה יהיה המהר, וחכמים הם שקבעו שיהיה מאתיים זוז. ונחלקו חכמים ורשב"ג בענין **ערך המעות** של המאתיים זוז, דלדעת חכמים הוא בכסף מדינה שהוא אחד משמינית מערכו של כסף צורי, ולדעת רשב"ג הוא בכסף צורי, שהוא שוה פי שמונה מכסף מדינה, כיון שהחיוב הוא דאורייתא והכסף האמור בתורה הוא כסף צורי. כ"כ **בנחלת שבעה** (סי' יב אות לב, ומהדו"ב הג"ה לדף מו) והוסיף לבאר ע"פ שיטתו כמה מדברי

---

[43] כתו' שם. וכ"כ הרי"ד בספרו, ספר 'המכריע' וז"ל: "מילתא פסיקתא היא לכל חכמי בבל דכתובה מדרבנן היא ולא מספקא לשום איניש דאית ליה משא ולית מנהון אדם מעולם דסמכא מאן דאמר כתובת אשה דאורייתא". עכ"ל.

[44] ע"ש ברא"ש בסוף דבריו שהביא ביאור זה אחרון וכתב שהם דברים של טעם, ובזה תירץ קושייתו שכתב בריש דבריו למה נהגו באשכנז ובצרפת לכתוב בכתובות 'כסף זוזי מאתן דחזי ליכי מדאורייתא'. ע"ש. ובב"ק פ"ד סי' ב כתב הרא"ש להדיא כן בלי להזכיר דעה אחרת. ע"ש. ועי' בהג' מרדכי סוף כתו' סי' שיב בסופו שג"כ כתב סברא זו דמ"מ לכו"ע בין למ"ד כתובה דאו' בין למ"ד דרבנן המעות הם מעות מה"ת, אמנם לדעתו הכתו' היא דאו' לגמרי, וביאר מאי נ"מ בין מ"ד דאו' למ"ד דרבנן, ע"ש.

[45] אות כ' כתובה.

[46] סי' סו.

[47] סי' סו ד"ה כתב ר"ת.

[48] שם סע' ו'.

[49] שם.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

הראשונים שכתבו שכתובה דרבנן שבאמת כוונתם על המעות ולא על עצם החיוב שהוא דאו', ועל חלק מהם כתב "יש ליישב", ועל חלק מהם שלא יכל ליישב כתב דהם מיעוט מול רוב הראשונים דסוברים שהוא דאו'. ע"ש בדבריו.

וכ"כ גם כן מעין זה **בחידושי חת"ס** (י. ד"ה חכמים) שע"פ דברי ההגהות מרדכי הנ"ל והראיות שהביא נראה דודאי מן התורה חייב לתת לה מוהר, אלא שלא פירש הכתוב כמה הוא, ומסרו הכתוב לחכמים, והם שיערו שהטעם הוא משום שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, ולכן תקנו סכום של מאתיים זוז ששיערו בו שעל ידו לא תהא קלה בעיניו, והוא מן התורה, וכן כל מה שראו לתקן בזה כדי להשיג דבר זה שלא תהא קלה בעיניו להוציאה הוא מן התורה, וכמו מלאכת חול המועד שמסרה הכתוב לחכמים[50]. ע"ש.

אבל בספר **בני אהובה** (לר' יונתן אייבשיץ, אישות פט"ז ה"ה) הקשה על דברי הנחלת שבעה הנ"ל ודחה ביאורו, וכתב דמוכרחים לומר כפשוטו שחיוב הכתובה הרי הוא דרבנן בלבד לרוב הפוסקים. וביאר שמה שכתוב בתורה "כמהר הבתולות" היינו שיתן לה לפי הנהוג בהסכמה בין הצדדים שכותב לה התחייבות על סך מסויים, אבל אינו חיוב מה"ת כלל. ע"ש].

וכן קיי"ל **למעשה** שאין חיוב הכתובה אלא **מדרבנן**, ע"פ הרוב המכריע של הפוסקים כנ"ל. [ראה מה שנתבאר בספרנו מחנה מיכאל אבן העזר סימן סו אות י', נ"מ לענין איבדה כתובתה ושוהה עמה בלא כתובה, ע"ש].

סוג המעות אם כסף צורי או כסף מדינה

ב. נתבאר לעיל [אות א'] שלדעת רוב הגאונים והראשונים חיוב הכתובה הוא דרבנן. ומשום כך לדעת רוב אותם הראשונים גם ערך המעות של הכתובה הם כסף מדינה, היינו המטבע היוצא בשוק בזמן חכמי התלמוד, שהוא שוה שמינית מערך הכסף הטהור הנקרא כסף צורי.

והטעם לכך הוא משום שמבואר **בקידושין** (יא.) "כל כסף האמור בתורה – כסף צורי, ושל דבריהם – כסף מדינה". היינו שכל מה שתיקנו חכמים בענייני כסף, לא תיקנו אלא לפי אותו מטבע שהיה יוצא בשוק בזמנם. וזה בשונה מענייני כספים הכתובים בתורה, שכל כסף הכתוב בתורה הרי הוא בכסף צורי, היינו כסף טהור.

וכ"כ **הרמב"ם** (אישות פ"י ה"ח) על הדינרים הכתובים בכתובה, דדינרים אלו לא תיקנו אותם מן הכסף הטהור אלא ממטבע שהיה באותן הימים, שהיה שבעה חלקים נחושת וחלק אחד כסף. וכתב **המגיד משנה** (שם) דהוא ע"פ הגמ' דקידושין הנ"ל, ושכיון דכבר ביאר הרמב"ם (שם ה"ז) שכתובה היא מדבריהם, לכן גם זה מדבריהם.

וכ"כ **הרמב"ן** (כתו' קי:) דכסף מדינה הוא ושכל **הגאונים** כתבו כך, ומי שכותב דחזו ליכי דאו' טעות היא בידו ודומה למי שלא כתב כתובה אלא גובה מתקנה דרבנן וכמקום שאין כותבים כתובה, וכן עשה מעשה וכן היה מורה (שטמ"ק כתו' י'). וכ"כ בספר **המכריע** (להתוס' רי"ד, סי' מב), **ובפסקי ריא"ז** (כתו' פ"א ה"ב אות ד'), **והריטב"א** (כתו' י'.) שאף כתב שאם כתב דאו' אפשר לומר שאין לה כתובה ואסור להשהותה, ע"ש, **והמאירי** (כתו' י'.), **ר"ן** (סוף כתו'), **ריב"ש** (סי' סו ושיב), **תשב"ץ** (ח"ב סי' קפב, ח"ג סי' שא).

---

[50] ראה חגיגה יח ע"א "לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך אי זה יום אסור ואי זה יום מותר אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת". וראה רש"י שם ד"ה 'הא הרי לא מסרן', שמלאכה בחוה"מ אסורה מה"ת אלא שלא פירשה איזו מלאכה מותרת ואיזו אסורה ומסרה "לחכמים היודעים להבין" שהם יפרשו, והם התירו דבר האבד. וכן דעת הב"י והרמ"א סי' תקל ס"א. ועיין שם במג"א סק"א.
וכן הוא בעינויי יום הכיפורים, כמש"כ הר"ן ביומא (א. ד"ה יום) דחוץ מאכילה ושתייה, נתנה התורה לחכמים לקבוע מהם העינויים, ואחרי שקבעום הרי העובר עליהם עובר על איסור מה"ת ממש, ולכן הם הקילו בכמה איסורים לפי הנראה לעיניהם. וכ"כ אדה"ז סי' תריא ס"ג וז"ל "ואיסור דברים אלו מסר הכתוב לחכמים והם הקילו בהם כמה קולות כמו שהיה נראה לעיניהם להקל, וכמו שיתבאר לפנינו בעז"ה". ע"ש.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

אבל לדעת **ר"ת** הסובר שהכתובה היא מה"ת כנ"ל [אות א'], גם המעות שלה הרי הם כסף צורי ממש, היינו ערך המשקל של כסף טהור, שהוא פי שמונה מכסף מדינה הנ"ל. וכן דעת **ר"י** (תוס' ב"ק לו: ד"ה ושל), **וסמ"ג** (עשין מח), **והאגודה** (בכורות פ"ח סי' כג), **וכ"פ הישב"ש** (כתו' פ"א סי' כו).

והרא"ש (כתו' פ"א סי' יט) כתב דעה אמצעית דאף שהכתובה היא תקנה דרבנן, הרי הם תיקנו שהכסף שבה יהיה כסף צורי, משום שטעם התקנה הוא כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, ושיערו במעות של תורה, שהם יקרות יותר, משום שסמכו אקרא ד"כמהר הבתולות".

ודעת **הראב"ד** (הו' באורחות חיים ח"ב הלכות כתובה אות א') דמה **שנהגו** לכתוב דחזו ליכי מדאו', היינו לומר שהוא **מחייב עצמו** במעות דאו', ולא שהחיוב כן מה"ת, אלא שהוא מקבל על עצמו סכום זה [וזה שונה מדעת הרא"ש הנ"ל דלהרא"ש זוהי תקנה דרבנן ממש, ולא רק קבלה מצד עצמו]. וכן דעת **ר' יונה** (הו' בשטמ"ק כתו' י.) שכתב הכוונה שהוא מתנה על עצמו שרוצה להוסיף ולתת לה כתובתה מכסף של תורה, וכ"כ **הרשב"א בשם רבו** (כתו' שם), וכ"כ **הריטב"א** (שם) בשם **ר' פנחס הלוי** שמתכוון ליפות כחה של הכתובה, וכ"כ **המאירי** (שם) בשם **יש מפרשים**.

דעת מרן השו"ע ומנהג הספרדים

ג. אחרי שהביא את דברי הראשונים, כתב **הב"י** (סי' סו) למסקנא דמילתא דכיון דהרי"ף והרמב"ם והר"ן ור"ח וכל הגאונים סוברים דכתובה דרבנן ומשערים אותה בכסף מדינה, לא שבקינן כל הני רבוותא משום ר"ת והרא"ש וכ"ש להוציא ממון. וכ"פ **בשו"ע** (שם סע' ו') "כמה שיעור כתובה, לבתולה מאתים ולאלמנה מנה, ושל זו וזו **בכסף מדינה**".

ולכן **הספרדים** אינם כותבים בכתובה מילת "מדאורייתא", אלא כותבים "כסף זוזי מאתן דחזי ליכי"[51] בלבד.

אמנם כתב **הב"י** שאם כתב בכתובה "כסף צורי" ודאי גובה הכל מכסף צורי, אבל אם כתב "זוזי מאתן דחזו ליכי מדאורייתא" הכריע הב"י שאין לגבות מכסף צרוף אלא מכסף מדינה שיד בעל השטר (האשה) על התחתונה. ע"ש.

והרי כאן ראיה חזקה מאוד מדבריו, שאע"פ שפסק לדינא שלא לכתוב מדאורייתא, מ"מ אם כתבו כן, בדיעבד אין הכתובה פסולה וניתן לגבות על ידה עכ"פ בכסף מדינה. ואילו היתה הכתובה פסולה לדעתו, היה צריך לכתוב שאי אפשר לגבות כלום עם כתובה זו כיון שנכתב בה דאו' ופסולה היא, וכן לכתוב דהוי כשוהה בלא כתובה [ואע"פ שיש לה מעות כתובה מתנאי בי"ד, מ"מ משמע היטב מדבריו שהגבייה היא מכח השטר, דמה שכתב ידו על התחתונה מתייחס לתביעה הבאה מכח השטר]. אלא על כרחך דס"ל מרן הב"י דאין זה פוסל בדיעבד. וא"כ אין זה כלל נקרא שוהה בלא כתובה.

פוסקים ספרדים דס"ל לכתוב "מדאורייתא"

ד. והנה, **בשו"ת מהרשד"ם** (סי' קכז, שהיה בן דורו של הב"י) כתב שבסלוניקי היו כותבים בכתובות "דחזו ליכי מדאורייתא", ועשו זאת מטעם ממה נפשך, שאם הלכה שכתובה מה"ת טוב הדבר, ואם היא דרבנן, הכוונה שיפרע הבעל מנכסיו כאילו הוא מה"ת. והיינו כשיטת הראשונים הנ"ל שכתבו הטעם שנהגו לכתוב מעות דאו' היינו שהוא

[51] ובחלק מקהילות הספרדים נהגו לכתוב גם "דאינון מזוזי כספא עשרים וחמשה", היינו שהם מפרטים שמאתיים זוז של כסף מדינה הינם עשרים וחמשה זוזים מכסף צרוף. והוא ע"פ נוסח הרמב"ם (יבום וחליצה פ"ד הל"ג) ועוד ראשונים וכתובות ישנות. אך כיום ברוב הקהילות אין נוהגים לכתוב כך מחשש לטעויות, וגם בכתובות הספרדיות באר"י לא נהוג. וכ"כ הגרא"ח נאה בשיעורי תורה סי' ג' סע' מד, שמנהג ירושלים ת"ו מלפנים היה לפרש סכום הכתובה במטבעות הנהוגות באותם ימים, אבל בגלל המלחמות ועוד סיבות השתנה ערך מעות אלו והיה סך המטבע הנהוג שכתבו פחות מסכום הכתובה לפי ערך הכסף הטהור, ולכן סיים דיותר טוב בזמן הזה שלא לכתוב כלל הסכום במטבע הנהוג באותה מדינה, ע"ש. וראה בספר משפט הכתובה פ"כ הי"ח. ע"ש.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

מקבל על עצמו להוסיף התוספת הזו, ולא מדינא משום תקנה, אלא רק שהוא מחייב עצמו מדעתו. וזה דלא כהב"י שכתב דאין לחייבו אלא כסף מדינה במקרה שכתבו "מדאורייתא", כנ"ל.

וכ"כ **המהרי"ט** (חידושים כתו' י.) שכן נהגו גם בקונסטנטין לכתוב מדאו', כמו בצרפת ובאשכנז. ע"כ.

וכן הכריע להלכה **בכנסת הגדולה** (הגב"י אות י"ז) כדעת רוב הפוסקים שהמעות הם מעות צורי היינו מעות מה"ת, ובפרט שהרא"ש מכללם והוא אחרון.

כתבו "דאורייתא" בכתובה ספרדית האם הוא לעיכובא בדיעבד

ה. נמצא שפיר שיש מגדולי פוסקים ספרדים הסבורים לכתוב לכתחילה "מדאורייתא", כיון שאין זה מוסב על עצם חיוב הכתובה אלא על סוג המעות בלבד, שיהיו מעות צורי. ואע"פ שאין כן דעת מרן הב"י, וגם דעת הרמב"ן והריטב"א הנ"ל אינה כן, **מ"מ לענין דיעבד בודאי שאין לפסול כלל אם כתבו בכתובה ספרדית "מדאורייתא", דיש לסמוך על הני גדולי הפוסקים הספרדיים, המהרשד"ם המהרי"ט והכנה"ג** הנ"ל, שנהגו לכתוב דאורייתא ולגבות מעות דאו', למר מדין תקנה (כנה"ג כהרא"ש) ולמר מצד המנהג והתחייבות עצמית (מהרשד"ם). **ובפרט שהוכחנו לעיל שגם הב"י בעצמו לא פסל בדיעבד בכה"ג. ולכן אין זה נחשב כלל כשוהה בלא כתובה.**

דעת הגר"ע יוסף

ו. בשו"ת יביע אומר (ח"ג אה"ע סי' יב) אחרי הבאת דעות כל הפוסקים באריכות, פסק כדעת רוב הפוסקים וכדעת מרן השו"ע, שלספרדים ועדות המזרח אין נכון לכתוב מדאורייתא, דנקטינן שכתובה מדרבנן, ובעיקר משום דכן דעת מרן השו"ע, ולכן אין לכתוב אלא "דחזו ליכי" בלבד, והכותב "דחזו ליכי מדרבנן" לא הפסיד.

ועוד, שגם לפי מסקנתו שם (אות ה) להורות כדברי מרן השו"ע הרי מ"מ לא פסל הכתובה אף בדיעבד אם כתבו "מדאורייתא", אלא שהביא בזה דעת **הב"י** הנ"ל דהבעל או היורשים (הנתבעים מול האשה או יורשיה שהם בעלי השטר) הרי הם מוחזקים ויכולים לטעון קים לי כסברת **הרמב"ן וסייעתו** שאינה גובה אלא כסף מדינה, ובפרט שכן דעת **הב"י**, ע"ש.

וכן משמעות כל התשובה בכללותה, שאינו בא אלא להעיר על מה שנהגו לכתוב בכמה מקומות מילת "דאורייתא" גם לספרדים, ובא להעיר ע"ז שאינו נכון לנהוג כן כיון שקבלו עליהם הוראות מרן השו"ע, וכמו שכתב שם בפתיחת דבריו, ולא הזכיר בשום מקום לכל אורך התשובה שיש חשש פסול בדיעבד. ואדרבה, נראה היטב ממשמעות דבריו שאף נזהר מלכתוב כן, כיון שדבר חמור הוא לפסוק על רבים מן הציבור שכתובותיהם פסולות ושהם שוהים בלא כתובה, כיון שהמשמעות מזה היא שכל בעילותיהם בע"ז ח"ו וח"ו. ועם ישראל קדושים. אלא בודאי שלא בא להעיר על המנהג אלא לכתחילה כפי הראוי לנהוג לבני הספרדים ע"פ פסקי מרן השו"ע. ולא עלה על דעתו לפסול אף בדיעבד ח"ו. ע"ש היטב ודו"ק.

והנה, בספר משפט הכתובה (פ"כ ה"ח) כתב דלהספרדים יש לפסול את אותה כתובה, ושהסכים עמו **הגרע"י** כאשר הציע הדברים בפניו, והציע שם הרב המחבר להעביר קו עם הקולמוס על מילת "דאורייתא" ואף שלא יעשו קיום יהיה כשר, וביאר באריכות סברת הדבר שאין כאן זיוף מתוכו ולא חשש זיוף, וכתב שגם בזה הסכים עמו **הגרע"י**. ע"ש.

וצ"ע, שהרי **מתשובת הגרע"י עצמו** הנ"ל, משמע להדיא דאין זה פוסל בדיעבד, אלא רק שיד בעל השטר, היינו האשה, על התחתונה, ואינה גובה אלא כסף מדינה בלבד, וכנ"ל. ולא הזכיר שם מאומה מענין העברת הקולמוס, ובעיקר לא מענין הפסול של הכתובה. ובספר הנ"ל ציין לתשובה זו ביבי"א. וצ"ע על דברי המחבר הנ"ל.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

ובכל אופן, אף אם נאמר שלכתחילה עדיף לעשות תיקון בשטר הכתובה לספרדי, ולהעביר הקולמוס על מילת "דאורייתא" (ולעשות קיום למטה), **מ"מ בודאי שלהלכה אין לפסול כלל וכלל בדיעבד שלא מחקו את המילה "דאורייתא", ואין אפילו צורך להצריך את הזוג לכתוב כתובה חדשה (החל מהיום שאחרי החופה), כיון דבדיעבד הרי זו כתובה כשרה, וכנ"ל.**

דעת הרמ"א ומנהג האשכנזים

ז. הרמ"א (שם) כתב על דברי השו"ע הנ"ל שזה לדעת אלו הסוברים שכתובת בתולה אינה אלא רק מעות דרבנן, אבל לדעת פוסקים אחרים הרי **משערים במעות דאורייתא, ולכן נהגו לכתוב בכתובה "דחזו ליכי מדאורייתא"**, והכריע שכן המנהג בכתובת בתולה, אבל באלמנה כותבים "דחזו ליכי" סתם.

וראה **בבאר הגולה** (אות ל') שכתב שדעה זו שהביא הרמ"א היא דעת **ר"ת והרא"ש והמרדכי**. והיינו שמודים לגבי המעות שהן מעות צורי דאורייתא אע"פ שחולקים על עצם חיוב הכתובה, כנ"ל, שלדעת ר"ת והמרדכי חיוב הכתובה הוא דאורייתא, ולדעת הרא"ש הוא דרבנן רק שהם תקנו מעות דאורייתא.

ויש לדייק מלשונו של הרמ"א שאחז בדעת הרא"ש, שהרי לא כתב שיש סוברים שחיוב הכתובה הוא דאו' אלא רק שסבירא להו **דמשערים** בזוזי דאו'. ולכן נראה שכוונתו כשיטת הרא"ש שהכתובה היא דרבנן אבל משערים בכסף דאו'.

וכ"כ **הח"מ** (שם סקכ"ו) שכוונת **הרמ"א** היא כדעת **הרא"ש**, דאף שקיי"ל שהכתובה דרבנן מ"מ משערים בכסף צורי ולכן המנהג לכתוב לבתולה "דאורייתא".

וכ"כ **הב"ש** (סקי"ד) דכוונת **הרמ"א** לומר שאע"פ שהכתובה היא דרבנן מ"מ משערים במעות דאו', וכתב דכן מוכח לומר משום דקיי"ל להלכה (בסי' סח) שנאמן אדם בטענת פתח פתוח מצאתי, שזה רק למ"ד כתובה דרבנן.

אבל **הגר"א** (סקכ"ז) הבין **שהרמ"א** פסק **כר"ת**, כי מכיון שטעמו של הרא"ש הוא שרבנן תיקנו מעות צורי כנ"ל, לפי זה היו צריכים לכתוב מעות צורי גם לאלמנה, אף שלכו"ע כתובת אלמנה אינה אלא מדרבנן, וכמו שכתב הרמ"א בדעה הראשונה שהביא בענין זה דגם בתולה וגם אלמנה יש להן זוזי דאו' (והרי קאי על מש"כ השו"ע, ומסכים עמו שעצם הכתובה היא דרבנן, אלא שבא לכתוב שיש הסוברים לכתוב מעות דאו'), וזה מתאים הרי לדעת הרא"ש, שהוא תקנה מחכמים לכתוב מעות דאו' גם בחיוב דרבנן. וכיון שהרמ"א הסיק שהמנהג לכתוב דאו' אינו אלא לבתולה, משמע דס"ל הטעם משום דכתובת בתולה היא דאו' ממש, וכתובת אלמנה אינה אלא דרבנן, שלכן באלמנה אינו אלא כסף מדינה, וכדעת ר"ת. **והגר"א** עצמו חלק על זה, היינו שלדעתו אין הכתובה דאו', אבל משערים במעות דאו', וכדעת הרא"ש[52].

וכן דעת **הדרישה** (סקי"ד*) דכיון שהמנהג הוא לכתוב רק בבתולה מוכח שהכתובה היא דאו', ולכן אין כותבים דאו' באלמנה שכתובתה דרבנן, וזה ע"פ דעת ר"ת, דאם אומרים שדאו' קאי על המעות וכדעת הרא"ש, א"כ למה לא כותבים כן גם באלמנה. וכתב דאע"פ שגובים לאלמנה מעות דאו' כדעת הרא"ש שכן תקנו חכמים בכתובתה, מ"מ אין כותבים לה דאו' כיון שאין כתובתה אלא דרבנן.

---

[52] עי' היטב בדבריו בסקכ"ג שהביא ראיה להא דמשערים במעות דאו', וכתב על זה "ולי נראה ראיה ברורה וכו'" ע"ש. ועי' גם בסקכ"ה שכתב לבאר בדברי הרמ"א שהמנהג לכתוב דאו' הוא אף למ"ד שהיא דרבנן, ולא חלק על זה. ועוד והוא העיקר, עי' היטב בסקכ"ז שאחר שמבאר שדברי הרמ"א הם על פי שיטת ר"ת דכתובה דאו', כותב "וא"כ אין אדם נאמן בטענת פתח פתוח", וסיים "ולא קיי"ל כן כמש"ל סי' סח", היינו שקיי"ל להלכה שנאמן בטענה זו משום דהוא דרבנן וחכמים האמינוהו, ע"ש. וראה בספר ברכת אליהו שכך ביאר כוונת הגר"א.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

אבל **הח"מ והב"ש** הנ"ל כתבו **דהרמ"א** אחז בשיטת **הרא"ש** גם במסקנת דבריו שכתב שהמנהג לכתוב דאו' בבתולה בלבד. וכתב הב"ש לתרץ מה שהקשה **הפרישה**, דאין כותבים כן באלמנה משום דלא תקנו לה חכמים כסף צורי אלא כסף מדינה בלבד, שהרי אלמנה לכו"ע אין כתובתה אלא דרבנן, ולכן גם להרא"ש לא תקנו לה מעות דאו'. וזהו תירוץ גם לדברי **הגר"א** הנ"ל. ולכן אין הכרח לבאר שהדעה הראשונה ברמ"א היא דעת הרא"ש, כפי שביאר הגר"א, אלא יש לבאר שמסקנת הרמ"א בכותבו המנהג שכותבין כן רק לבתולה שפיר הוא דעת הרא"ש. והוסיף **הב"ש** שהדעה הראשונה שהביא הרמ"א שכותבים מעות דאו' גם לאלמנה היא דעת **ההגהות מרדכי** (כתו' פי"ג סי' שיב, הו' לעיל אות א') **וכתב** דדעת יחיד היא [**ורעק"א** העיר שגם **תוס'** ס"ל הכי, ע"ש]. וסיים דלכן אין המנהג כן, אלא כותבים מעות דאו' לבתולה בלבד, אבל באלמנה לא שייך לכתוב כן כי לא תקנו לה חז"ל כן.

וכן העידו גדולי הפוסקים במשך הדורות שרוב שטרי כתובות שראו בזמנם היה כתוב בהם "דחזו ליכי מדאורייתא". **כ"כ בהגמי"י** (אישות פ"י אות ו') בשם **רבינו שמחה**, וכן הוא בכתובות של **רב האי גאון**[53], **ובעיטור**[54], וכן העיד **התשב"ץ** (ח"ג סי' שא) דיש כותבין כך.

וכך כתבו בנוסח הכתובה - **המהרי"ל** (הל' נישואין), **ובשו"ת מהר"ם מינץ** (סי' קט), **ובשו"ת בנימין זאב** (סי' נ'), **והלבוש** (כאן בנוסח הכתובה שכתב בריש הסימן) [וראה עוד באוצה"פ סי' סו סקכ"ו אות א'].

וכן פסקו הפוסקים האחרונים, ראה **נחלת שבעה** (סי' יב סל"ב), **חוות יאיר** (סי' א), **ובשיעורי תורה להגרא"ח נאה** (סי' ג אות מ"ד).

ולכן **האשכנזים** כותבים בכתובה "דחזו ליכי **מדאורייתא**".

אם לא כתבו "מדאורייתא" האם הוא לעיכובא למנהג האשכנזים

ח. למנהג **האשכנזים**, אם לא כתבו "מדאורייתא", מ"מ אין זה מעכב והכתובה **כשרה**, שהרי קיי"ל להלכה כדעת **הרא"ש** [כפי שנתבאר לעיל בדברי הרמ"א והפוסקים] שעצם החיוב דכתובה הוא דרבנן והם תיקנו מעות צורי, ולכן נהגו לכתוב "מדאורייתא", וכ"כ הרמ"א בלשון מנהג "והמנהג לכתוב לבתולה דחזו ליכי מדאורייתא". וא"כ פשיטא דאין זה מעכב את כשרות הכתובה אם לא כתבו.

ואף לענין הגבייה, כתב **הב"ח** (כאן אות ז') דלדעת הרא"ש גם אם לא כתבו "מדאורייתא" הרי גובים מעות צורי כיון שכן **תקנו**. ואף לדעת ר"ת שהחיוב מדאו' מ"מ לא כתב הב"ח שזה פוסל את הכתובה לדעתו אלא רק שיגבו בכסף מדינה כיון שיד בעל השטר על התחתונה. **ולכן ברור דלכו"ע אין הכתובה נפסלת אם לא כתבו "מדאורייתא", ולענין הגבייה כבר ביארנו דקיי"ל כהרא"ש, וכנ"ל.**

אלא שחלקו עליו **הכנה"ג** (כאן הגב"י אות יז) בשם **הרא"ם** (המזרחי, כת"י) **ובשו"ת יעלת חן** (מהרא"ל צינץ, דיני כתובה שאלה יט) שלדעתם גם לר"ת גובים מעות צורי אף אם לא כתבו "מדאורייתא", כיון שלדעתו הרי החיוב מה"ת וא"כ כ"ש הוא שגובים מעות צורי אף שלא כתבו בפירוש "מדאורייתא" שהרי נשתעבד לה במעות אלו מה"ת, דכן הוא הפירוש "דחזי ליכי" סתם היינו מדאו' לדעתו. ולדעתם כ"ש שאין הכתובה נפסלת מכך שלא כתבו "מדאורייתא".

וכ"כ להלכה **בשו"ת שבט הלוי** (ח"ט סי' רעז) דפשיטא דלא מעכב כיון "דחזי ליכי" כולל ההלכה כמות שהיא. ע"כ. והיינו כוונתו לומר שאף שלא כתבו "מדאורייתא" מ"מ ברור לכו"ע דהכוונה על מעות צורי [אלא שלא פירש אם כשיטת הב"ח ומצד דקיי"ל כהרא"ש כנ"ל, או אם זהו לכו"ע ואף לר"ת, וראה שם שסיים שאינו יכול להאריך, ע"ש].

---

[53] המובאות בקובץ הפסגה שנת תרנ"ז חוברת א' דף מו.

[54] אות כ' ערך כתובה.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

היוצא מהנ"ל להלכה לעניין כתיבת "מדאורייתא"

ט. ועכ"פ יוצא ברור מכל הנ"ל, דאע"פ שלכת' לספרדים אין לכתוב "מדאורייתא", ולאשכנזים יש לכתוב כן, מ"מ **לענין דיעבד, נראה שפיר דלא מעכב כלל בין אם כתב ובין אם לא כתב, והכתובה כשרה, ואינו נחשב כשוהה בלא כתובה.**

שינוי מסורת אבות

י. ועתה ניגש לדון בעניין המסורת והמנהג, מי נקרא חסיד חב"ד, ומתי אינו ראוי לכתוב כתובה כמנהג אשכנז עם המילה "מדאורייתא". כמו כן, נדון בס"ד אם יש בכח המרא דאתרא של המקום לכפות את בני מקומו ללכת נגד מנהגם ונגד מנהג רבם שבחרו להיות מתלמידיו.

והנה, **תנן בפסחים** (נ, א-ב) מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, וחומרי מקום שהלך לשם. ואל ישנה אדם מפני המחלוקת. עכ"ל המשנה.

ובגמ' (שם, ב) מבואר שבני ביישן [אנשים ממקום מסויים] באו לר' יוחנן והתלוננו בפניו על חומרא שנהגו אבותיהם שלא היו הולכים בערב שבת מצור לצידון, למרות שיום השוק של צידון היה בערב שבת והיה אפשר להשתכר הרבה, כדי שלא להיבטל מצרכי שבת, ובניהם אמרו לר' יוחנן שלאבותיהם היה אפשר להחמיר על עצמם בכך כיון שהיו עשירים, אבל הם קשה להם חומרא זו [ע"פ רש"י]. ובכל זאת ענה להם ר' יוחנן וז"ל הגמ': "אמר להו כבר קיבלו אבותיכם עליהם, שנאמר שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך". ע"כ.

היינו שאע"פ שכעת ישנה סיבה טובה לבטל מנהג אבותיהם שהחמירו על עצמם, מ"מ אין להם לשנות ממנהג אבותיהם אלא עליהם לאחוז בו משום שמע מוסר אביך ואל תטש תורת אמך.

ובהמשך נאמר בגמ': "דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם". ודנה שם הגמ' בפרטי דינים אלו.

וכתב **הרא"ש** על כל זה (שם סימן ג) וז"ל: "כלומר אם בא לחכם לישאל אם יכול לזלזל במנהג שנהגו בו אבותיו כההיא דבני בישן לא יתיר לו החכם, וכן נמי אדם שנהג איסור בדבר המותר לסייג ולפרישות לא יתיר לו החכם המנהג ההוא ממילא דהוי כמו נדר, כדאיתא בפ"ב דנדרים (ד' טו ב) תניא דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור אי אתה רשאי להתירן לפניהם משום שנאמר לא יחל דברו, **אבל החכם יכול להתיר להם בחרטה**, כמו שאר דברים ויפתח בחרטה שהם מתחרטים שנהגו כן לשם נדר". עכ"ל.

ובהמשך הגמ' (שם נא, א) מובא שרבה בר בר חנה שבא מאר"י לבבל אכל חלב מסויים שבני אר"י נהגו בו היתר ובני בבל נהגו בו איסור, ומתמיה עליה וכי אין לו מה שנאמר במשנה הנ"ל "נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם", ומתרץ רב אשי "הני מילי היכא דאין דעתו לחזור ורבה בר בר חנה דעתו לחזור הוה". ע"כ.

וכתב על זה **הרא"ש** שם (סימן ד) וז"ל: "וקי"ל כרב אשי דהוא בתראה, **ויש לאדם לילך אחר מנהג המקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא**, כי הא דר' זירא (חולין יח, ב) אכל מגרומתא דרב ושמואל בעלותו לא"י כי לא היה דעתו לחזור לבבל הילכך לא נהג חומרי המקום שיצא משם, וכן רבה בר בר חנה אכל תרבא דאייתרא בבבל משום שהיה דעתו לחזור לארץ ישראל ולהכי לא נהג חומרי המקום שהלך לשם. ודוקא בצינעא שלא ישנה מפני המחלוקת ולהכי כסייה. אבל בפרהסיא לא. ולא מיבעי כי ההיא דאייתרא שיש לו לנהוג כחומרי המקום שהלך לשם ולא יקל מפני המחלוקת אלא אפי' ההולך ממקום שמחמירין למקום שמקילין ואפי' דעתו לחזור יש לנהוג

כקולי המקום שהלך לשם ואל יחמיר כמנהג מקומו מפני המחלוקת בדבר שניכר בו שינוי מנהג. כדמוכח לקמן דקאמרינן ממקום שאין עושין למקום שעושין ואל ישנה אדם מפני המחלוקת, ונעביד והא אמרת נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם ומשני רבא אין בזה משום שינוי מחלוקת כלומר ודאי לא יעשה כי צריך לנהוג חומרי המקום שיצא משם ואין בזה משום מחלוקת דמימר אמרינן מלאכה הוא דלית ליה פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא. **משמע הא לא אפשר בלא מחלוקת היה לו לעשות מלאכה עמהם דגדול השלום ויש לו לעבור על מנהג מקומו כיון דלית ביה איסורא דאורייתא אלא שנהגו בו איסור להחמיר עליהן**". עכ"ל.

והיוצא מדבריו הוא, דכאשר דעתו להשתקע שם ולא לחזור למקומו, בודאי יש לו לילך לפי מנהגי המקום שבא לשם בין לקולא בין לחומרא. אלא שגם כאשר דעתו לחזור, שאז נותנים עליו את חומרי ב' המקומות, מ"מ הני מילי שאין מחלוקת בדבר, כגון שיכול לעשות בצנעא או שלא לעשות מעשה כלל, אבל כאשר אין אפשרות שלא לעורר מחלוקת, יש לו לנהוג כהמקום שבא לשם כדי שלא לעורר מחלוקת, מפני שגדול השלום. והני מילי דווקא היכא שאין בו איסור תורה אלא שנהגו (אחד מב' המקומות) חומרא על עצמם.

וכ"כ **הר"ן** שם (ד"ה ההולך) וז"ל: "**פי' מתני' בשדעתו לחזור מתוקמא**, וראיה מדאמרי' פ"ק דחולין (דף יח, ב) כי סליק ר' זירא אכיל מוגרמתא דרב ושמואל ומקשינן ור' זירא לית ליה נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם, ואסיקנא הני מילי בשדעתו לחזור **ור' זירא אין דעתו לחזור הוה**, ופשטא דמתני' נמי הכי מוכח ומשום הכי קתני ההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין, כיון שדעתו לחזור נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם מדינא וממקום שעושין למקום שאין עושין אף על גב דמדינא עושה כיון שדעתו לחזור אפ"ה אל ישנה מפני המחלוקת, **וכיון דמפני המחלוקת הוא ולאו מדינא יש לומר דוקא בפניהם הוא דמתסר הא בצנעא שרי**". עכ"ל.

ומה שהביאו הרא"ש והר"ן מעשה דר' זירא (חולין יח, ב) היינו מה שמסופר שם שאכל ר' זירא משחיטה מוגרמת שהיתה שנויה במחלוקת בין חכמי אר"י שהתירו לחכמי בבל שאסרו, וכאשר עלה ר' זירא לאר"י אכל מזה, ושאלה הגמ' וכי לית ליה הא דתנן וכו' ותירצו בדברי רב אשי שדעתו היתה שלא לחזור למקומו.

וכן **הריב"ש** (סי' שצט) כתב בשם **הרמב"ן** וז"ל שכל קבלת הרבים **חלה עליהם ועל זרעם** ואפילו בדברים שלא קיבלו עליהם בני העיר בהסכמה אלא שנהגו כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה, **אף הבנים חייבים באותו הגדר**, כדמוכח עובדא דבני בישן, וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם הרי הם כאנשי העיר וחייבין לעשות כתקנתן, **ואף בדברים שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם הותרו בהם אם אין דעתם לחזור ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור**, כדאמרינן בפרק קמא דחולין (יח:), עכת"ד.

ובמקום אחר (סי' מד) כתב **הריב"ש** דין זה, והוסיף שהוא כן גם בענין השנוי במחלוקת בין החכמים, ומקום אחד נהגו ע"פ דעת המתיר, ומקום השני נהגו ע"פ דעת המחמיר, שגם בזה אסור לבניהם אחריהם לשנות כל זמן שדעתם לחזור, אא"כ אין דעתם לחזור שאז מקבלים את מנהגי המקום שבאו להשתקע שם, וז"ל: "ובזה אומר לך כי יש דברים מותרין מן הדין וישראל נהגו בהן אסור מעצמן שלא בתקנת חכמים לגדר ולהתקדש במותר להם. ובמנהג כזה אסור לעבור עליו כגופי תורה כשמנו של גיד הנשה, שאמרו חכמים ז"ל (חולין צא) שמנו של גיד מותר וישראל קדושים נהגו בו אסור. וכן בנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים (ברכות לא). ויש מנהג שנהגו בו במקצת מקומות ולא נהגו כן במקומות אחרים. ובזה כל שבני המקום שנהגו בו איסור ידעו שהדבר מותר מן הדין אלא שרצו להחמיר על עצמן לעשות סייג לתורה בני המקום ההוא שנהגו בו איסור אסורין לנהוג בו היתר משום אל תטוש תורת אמך. **וכן נמי מחלוקת בין החכמים זה אוסר וזה מתיר והמקום ההוא נהגו כדברי האוסר**, כההיא דפרקא קמא דחולין (יח:) דמוגרמתא דרב ושמואל. ואם הלך אחד מהם ממקום שנהגו בו אסור למקו' שנוהגין בו היתר חייב לנהוג כחומרי מקום שיצא משם כל שדעתו לחזור למקומו. וזו היא ששנינו (פסחים נ) מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין. ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שהלך לשם

וחומרי מקום שיצא משם, ואל ישנה אדם מפני המחלוקת (פסחים ד, א). **וזהו כשדעתו לחזור למקומו אבל אם קבע דירתו למקום ההיתר נוהג כמקום שקבע שם דירתו**". עכ"ל.

אבל **הרמב"ם** כתב (הל' יו"ט פ"ח ה"כ) וז"ל: "ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין לא יעשה ביישוב מפני המחלקות אבל עושה הוא במדבר, וההולך ממקום שאין עושין למקום שעושין לא יעשה, נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואף על פי כן לא יתראה בפניהם שהוא בטל מפני האסור לעולם אל ישנה אדם מפני המחלקות, **וכן מי שדעתו לחזור למקומו** נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו מפני המחלקות". עכ"ל.

ומכך שכתב בסיפא "וכן מי שדעתו לחזור למקומו" משמע דברישא מיירי בשאין דעתו לחזור, ואעפ"כ נתן עליו חומרי ב' המקומות, ולא כתב שקיבל מנהגי המקום שבא לשם בין להקל ובין להחמיר.

וכ"כ **המגיד משנה** על דבריו וז"ל: "וכן מ"ש רבינו לא יעשה ביישוב אבל עושה הוא במדבר למדו ממ"ש לו אביי לרב ספרא ביישוב אסור במדבר מותר אלא שראיתי הרבה שמפרשים הא דרב ספרא דוקא בדעתו לחזור אבל אין דעתו לחזור אפילו במדבר אסור. וכן מי וכו'. זה למד רבינו ממעשה דרבה בר בר חנה הנזכר שם (דף נ"א) וכאוקימתא דרב אשי דאמרינן התם דרבה אכל דבר שנהגו בו בני בבל איסור ועול לגביה רב אויא ורבה בר רב חנן כיון דחזינהו כסיה. והקשו עליו ממשנתנו ותירצו רב אשי דעתו לחזור הוה כנזכר בהלכות, ומפני שאמרו כסיה למד רבינו וכתב והוא שלא יתראה וכו' ויש בדברים אלו שיטות חלוקות למפרשים ז"ל". עכ"ל.

אם כן אתינן למחלוקת הראשונים, האם מי שאין דעתו לחזור עדיין צריך לשמור על חומרי המקום שיצא משם, כדעת הרמב"ם, או שמקבל את כל מנהגי המקום שבא לשם בין להקל ובין להחמיר, כדעת הרא"ש והר"ן והריב"ש בשם הרמב"ן.

דעת השו"ע והפוסקים

יא. בשו"ע או"ח (הל' פסח סי' תסח ס"ד) כתב להלכה את דברי הרמב"ם הנ"ל, וז"ל: "ההולך ממקום שעושין למקום שאין עושין, לא יעשה בישוב מפני המחלוקת, אבל עושה הוא במדבר. וההולך ממקום שאין עושים למקום שעושין, לא יעשה. ונותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ואעפ"כ לא יתראה בפניהם שהוא בטל, מפני איסור לעולם אל ישנה אדם מפני המחלוקת. **וכן מי שדעתו לחזור למקומו**, נוהג כאנשי מקומו בין להקל בין להחמיר, והוא שלא יתראה בפני אנשי המקום שהוא בו, מפני המחלוקת". עכ"ל.

אבל **ביו"ד** (סי' ריד ס"ב) כתב **השו"ע** כדברי הריב"ש בשם הרמב"ן, אחרי שהביא דבריו בב"י, וזה לשונו בשו"ע: "קבלת הרבים חלה עליהם ועל זרעם, ואפילו בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה אלא שנוהגין כן מעצמם לעשות גדר וסייג לתורה, וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם **הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות כתקנתן, ואף בדברים שהיו אסורים בהם בעירם מפני מנהגם ואין מנהג העיר שבאו לדור בה לאסור הותרו בהם אם אין דעתם לחזור**". עכ"ל. וזה מתאים גם לדעת הרא"ש והר"ן הנ"ל.

וכן **באו"ח** בדין תענית (סי' תקעד) כתב **השו"ע** וז"ל: "ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין, **ודעתו לחזור**, צריך להתענות כל תעניות שקבלו עליהם". עכ"ל.

משמע דאם אין דעתו לחזור אין צריך להתענות, וזה כדעת הרא"ש הר"ן והריב"ש, ודלא כדעת הרמב"ם.

ואכן **הש"ך** (יו"ד שם סק"ח) תמה על השו"ע שסתר עצמו כנ"ל, ועוד שבב"י באו"ח סי' תסח לא הזכיר כלל דעת הרמב"ם, רק הביא דברי הרא"ש והר"ן, וביו"ד ג"כ הביא רק דברי הריב"ש ולא דברי הרמב"ם, וא"כ למה פסק כאן כהריב"ש וסייעתו, ושם באו"ח סתם כהרמב"ם. ותמה גם על הרמ"א שלא העיר דבר על השו"ע בסי' תסח.

והציע הש"ך דרך ביאור בדעת השו"ע, דמחלק בין יצא ממקומו ואין דעתו לחזור ומ"מ גם אין דעתו להשתקע עדיין בעיר שהלך לשם, דבזה מיירי באו"ח סי' תסח, לבין דעתו להשתקע במקום שהלך לשם, ובהכי מיירי כאן ביו"ד ובאו"ח סי' תקעד. אלא שבכל זאת השאיר הש"ך בצ"ע.

ולענין הלכה כתב הש"ך שהעיקר כדעת הרא"ש וסייעתו, דלעולם יעשה כמנהג המקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא ובין לחומרא. וכתב שכן פסק גם **ר' ירוחם**, ושכן פסק **הלבוש** באו"ח שם (סי' תסח ס"ד) שלא העתיק דברי השו"ע רק דברי הטור שהם דברי הרא"ש.

והמג"א (סי' תסח סק"ז-י"ב) פירש את כל דברי השו"ע בסי' תסח דמיירי שדעתו לחזור, ולכן נותנין עליו החומרות של ב' המקומות, אבל אם אין דעתו לחזור לשם כתב **המג"א** (סק"ט) שבודאי שנוהג אפילו כקולי המקום שבא לשם, וזהו מש"כ השו"ע ביו"ד סי' ריד ס"ב. וכתב על דברי הש"ך הנ"ל דצ"ע.

והחק יעקב (סק"ט) כתב שהמג"א ערבב הדעות והניח דברי הש"ך בצ"ע, ולכן בא לברר הדבר והדעות. וביאר, דכל דברי השו"ע בסי' תסח ס"ד הם לשון הרמב"ם אשר שיטתו בהבנת הסוגיא היא שהאדם נשאר מחוייב למנהגי מקומו אע"פ שיצא משם ואין דעתו לחזור, מ"מ החיוב על האדם עצמו לפי המקום שיצא משם, ולכן מחוייב בחומרות המקום שיצא משם בכל מצב, וקולי אותו המקום לא יעשה רק מפני המחלוקת שלא יעורר מחלוקת עליו במקום שבא לשם (ואפילו בצינעא שמא יראו אותו פעם אחת, משא"כ אם דעתו לחזור למקומו יכול לעשות בצינעא כיון שהוא שם דרך אקראי ולא חיישינן למחלוקת). וכתב שנראה שהרמב"ם הבין שהמעשה דר' זירא בחולין אינו כדין הגמ' בפסחים, והוי ב' סוגיות חולקות והלכה כסוגיא דפסחים. זהו ביאור דעת הרמב"ם והשו"ע.

והמשיך לבאר דדעת הרא"ש והר"ן והריב"ש אינה כן, אלא כפי שביארנו לעיל, שאם דעתו לחזור למקומו אינו עושה רק מפני המחלוקת, אבל מי שדעתו שלא לחזור מקבל עליו מנהגי המקום שבא לשם בין לחומרא ובין לקולא. והטעם כיון שהחיוב חל על האדם לפי המקום שדעתו להיות בו, כיון שזהו יסוד ענין קבלת מנהגים על אנשי העיר (- הקהילה), שכל עיר ועיר מקבלין המנהג על עצמם ועל כל הנלווין עליהם.

ובדעת השו"ע כתב דברור שכאן בסי' תסח פסק כהרמב"ם, ובשאר המקומות פסק כהרא"ש וסייעתו, ולכן מתמיה הש"ך על השו"ע, ודלא כמי שרצה ליישב את דעת השו"ע כי אי אפשר ליישב הלשונות יחד. אלא דאפשר לחלק כמו שחילק הש"ך, כיון שגם בכלבו משמע שחילק כך.

ועכ"פ לדינא כו"ע מודו כדעת הרא"ש וסייעתו (היינו אפילו המג"א שביאר בדעת השו"ע כדעת הרא"ש וסייעתו), ולכן כך יש לנקוט לדינא. ע"כ תו"ד החק יעקב.

וכ"פ **המשנה ברורה** (סי' תסח סקי"ד-כ"ג וביה"ל שם) כדעת הרא"ש וסייעתו כיון דלדינא רוב הפוסקים מודים כן להלכה, וגם המג"א.

דעת אדמו"ר הזקן

יב. אדה"ז בשולחנו בסי' תסח (ס"ט) פסק ג"כ כהרא"ש וסייעתו, וז"ל: "בערב פסח קודם חצות תלוי במנהג, מקום שנהגו לעשות עושין כל המלאכות אפילו שלא לצורך המועד ובמקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ואף בניהם אחריהם עד סוף כל הדורות, הדרים בעיר הזאת, אינן רשאין לשנות ממנהג אבותיהן משום שנאמר ואל תטוש תורת אמך. ואף מי שיצא ממקום שנהגו לעשות ובא לגור במקום שנהגו שלא לעשות אם אין דעתו להחזיר דירתו לעולם למקום שיצא משם אלא דעתו להשתקע שם במקום שהלך לשם הרי הוא נעשה מיד כאנשי אותו מקום וחלו עליו כל החומרות שמחמירין באותו מקום ואסור לו להקל אפילו בצנעה ואפילו חוץ לתחומה של אותה העיר". עכ"ל. ועוד כתב שם (סי"ב): "ההולך ממקום שנוהגים בו איסור ובא למקום שנוהגין בו היתר ודעתו להשתקע שם לעולם

כיון שהגיע לתוך תחומה של אותה העיר שדעתו להשתקע בה נפקעו ממנו חומרי המקום שיצא משם ומותר לו לעשות מלאכה אפילו בפרהסיא". עכ"ל.

ויש בדבריו חידוש גדול, שאמנם נראה פשוט בהבנת דברי הפוסקים הנ"ל, אבל כתבו רבינו להדיא, והיינו מש"כ: "**ואף בניהם אחריהם עד סוף כל הדורות, הדרים בעיר הזאת, אינן רשאין לשנות ממנהג אבותיהן משום שנאמר ואל תטוש תורת אמך**". היינו שהאיסור דאל תטוש תורת אמך, אינו אלא על הבנים הנשארים לגור במקום אביהם, **אבל אם עברו לגור במקום אחר, שוב אין עליהם איסור משום אל תטוש תורת אמך.**

ובתשובה (סי' מד) כתב **רבינו הגדול** בעניין שינוי נוסח התפילה של הבנים אע"פ שהאבות מוחים בהם, שאין בזה שום איסור, לא משום כיבוד אב ולא משום אל תטוש תורת אמך.

וביאור הענין, דהנה איתא **בגמ' קידושין** (לא, ב) איזהו כיבוד מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא. ע"כ. וכתב שם רבינו שכן הוא לשון כל הפוסקים. ושכן כתב **השו"ע** (יו"ד סי' רמ סע' ד) "איזה כיבוד וכו'", ועל זה כותב רבינו ד"איזהו" משמע זהו דווקא, ולא עניין אחר. ושכן מדוייק מלשון הירושלמי, ע"ש.

והעולה מכל זה הוא שאין מצוות כיבוד אב אלא בדבר שיש לאב הנאת הגוף ממנו, ולא בדבר שאין לו הנאה מכך, וכדעת **הרשב"א** (יבמות ו, א) בשם **ר"ח**, וז"ל: "ונראין דברי ר"ח ז"ל . . **לפי שאין עיקר כבודו אלא במה שיש לו בו הנאה וכדאמרינן בקדושין (ל"א ב') איזהו כבוד מאכילו ומשקהו מלבישו ומנעילו אבל אמר לו לעשות דבר שאין לו בו הנאה של כלום אין זה כבוד שנצטוה עליה** וכבוד כזה אין בו עשה של תורה שידחה אפילו לאו גרידא". עכ"ל.

וכן היא דעת **המהרי"ק** (שורש קסו) שתירץ הסוגיא יפה, וז"ל: "דעד כאן לא מיפלגי אם משל אב אם משל בן אלא **בדבר דשייך האב בגווה פרנסת האב שצורך גוף האב וקיומו אבל במלתא דלא שייך בגווי' כי הכא פשיט' דאין כח לאב למחות בבן לא משום כבוד ולא משום מורא דלא שייך כבוד אלא כגון מאכילו משקהו מלבישו מנעילו כו' מורא לא ישב במקומו ולא סות' את דבריו כו' וכן כיוצא בזה דשייך לאב אבל במלתא דלא שייך האב בגווה פשיטא דאין כח האב למחות ביד בנו.** וגדולה מזו כתבו תוספו' שאנ"ץ בפרק קמא דקדושין בשם רבי' יצחק דאפילו למאן דאמר משל בן הני מילי כגון שהאב נהנה מגוף הדבר כי הכא שהוא נהנה מממון הבן אבל אם נזדמן לו כבוד אביו וחזרת אבידתו **כיון שאין האב נהנה בגוף האבידה אין הבן חייב להפסיד אבידתו בשביל אביו כל שכן וכל שכן למאן דאמר משל אב.** ועוד כל שכן וכל שכן היכא שאין הבן מניח מלעשות כבוד אביו המוטל עליו בשביל אותו מעשה שהאב מצווה עליו שלא לעשות כי הכא והא דאמר' אפי' זורק ארנקי לים כולי כבר העמידה רבינו יצחק בארנקי דאב לדברי האומר משל אב ואפילו לדברי האומר משל בן ובארנקי דבן היינו דוקא שהאב נהנה בהשלכה זו כגון למרמא אימתא אאנשי ביתיה כמו שפיר' תוספות שאנ"ץ ואף על גב דלכאורה רבינו משה מיימון פליג על דברי רבינו יצחק מדהביאה בסתם ולא פירש דמיירי ביש לו הנאה בהשלכתו וגם פליג על מה שהעמיד' רבינו יצחק בארנקי של אב מכל מקום יש לחלק **דאע"ג דאין הבן רשאי להכלים אביו ולצערו בשביל ממונו מכל מקום אין חייב הוא להפסיד ממונו בשביל כבוד אביו** וכן צריך לומר ע"כ שהרי רבינו משה עצמו פסק כמאן דאמר משל אביו אלא ודאי צריך לחלק כדחלקתי **וכל שכן דאין לו להניח מלקחת אשה ההוגנת לו והישרה בעיניו משום כבוד אביו וכדפירשתי**". עכ"ל.

והיינו שכוונת רבינו לומר שכן קיי"ל להלכה כדעת הרשב"א בשם ר"ח וכדעת המהרי"ק, שאין משום כיבוד אב אלא בדברים שיש לאב הנאת הגוף, אבל בשאר דברים לא, ואין הבן מחוייב לשמוע לו. ומבאר שכן דעת הב"י בשו"ע.

וכאמור לעיל, זהו בעניין שינוי נוסח התפילה של אבותיהם, ואע"פ שהאבות מיחו בהם, מ"מ אין בזה משום חיוב כיבוד אב, וכדין הרוצה לישא אשה ישרה בעיניו שאין אביו יכול למחות בו, כדברי **המהרי"ק** הנ"ל. וכ"כ **הרמ"א** להלכה (יו"ד סי' רמ סכ"ה) לעניין לישא אשה. וזה בהמשך לדברי **השו"ע** שם: "תלמיד שרוצה ללכת למקום אחר, שהוא בוטח שיראה סימן ברכה בתלמודו לפני הרב ששם, ואביו מוחה בו לפי שדואג שבאותה העיר העובדי כוכבים מעלילים, אינו צריך לשמוע לאביו בזה", עכ"ל, **ומקורו בתרומת הדשן** (סי' מ'). [ויבואר עוד בהלכה זו להלן].

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

ועוד, הביא רבינו הזקן בהמשך דבריו, שגם משום אל תטוש תורת אמך אין בכך שום איסור לשנות מנוסח התפילה, וגם לא מפני חשש מחלוקת, וציין למש"כ **בשו"ת מהרשד"ם** (או"ח סי' לה).

וז"ל **המהרשד"ם** שם: "נראה דאע"ג שיש ענינים שהדבר הגון ונראה טוב לאחוז האדם במנהג אבותיו וקרוב הוא שנכנס זה **באזהרת ובל תטוש תורת אמך** מ"מ בכי האי גוונא בענין זה טוב ויפה להניח המנהג ההוא לאחוז בסדר מנהג ספרד והטעם שאני אומר כן כי לע"ד **לא מצאנו ולא ראינו שאין לשנות מנהג אבותינו כי אם בדבר שיש בו נדנוד איסור** כמו כל אותם ששנינו בפ' מקום שנהגו יע"ש דבכלהו אית בהו משום הרחקת איסור . . **אבל בכי האי גוונא דליכא צד איסור כלל ועיקר ולא הרחקת עבירה בהא פשיטא דלא שייך ביה משום אל תטוש תורת אמך**, וכן יש לדקדק מלשון הר"ן ז"ל שכתב בפ' מקום שנהגו על ההלכות וז"ל ונמצינו למדין בתורת המנהגו' **שכל מנהג איסור שהוא מעיר אחת כל שאינו מנהג בטעות אלא שהם החמירו על עצמם לעשות סייג לתורה או לדבר שהוא מחלוקת בין חכמי ישראל ונהגו כדברי האוסר כל בני העיר חייבין בו מן הדין שנא' ואל תטוש וכל היוצא מתוכה ודעתו לחזור חייב ג"כ בו ואפי' בצינעא עד שיעקור דירתו משם ויקבענה בעיר אחר' דבכי האי גוונא פקעי מיניה חומרי מקום שיצא משם** ע"כ [לשון הר"ן] ומדקאמר שכל מנהג איסור וכו' ולא קאמר שכל מנהג סתם משמע דלא אמרינן הכי אלא בדבר איסור שנהגו במקומו הוא דאין לשנות **הא במידי דליכא צד איסור כלל פשיטא שאין קפידא כלל ואפי' במנהג איסור דוקא בדעתו לחזור למקומו אבל אם אין דעתו לחזור פקע מיניה חומרי מקום שיצא משם ויכול לינהוג כאנשי העיר שבא לשם אפילו להקל**". עכ"ל.

היינו שיוצא מדבריו, שרק בדברים שיש בהם משום הרחקת איסור יש בהם משום אל תטוש, אבל דברים שאינם הרחקת איסור, **אין בהם כלל משום אל תטוש, ואפילו בהיותם עדיין באותה עיר של אבותיהם** מותר להם לנהוג באופן אחר בדברים אלו שאין בהם משום הרחקת איסור. **ואם עקרו ממקומם שלא על דעת לחזור, פקע מהם כל חיוב לשמור מנהג אבותיהם אפילו בדברים שיש בהם הרחקת איסור, ואפילו בדברים שהיו שנויים במחלוקת הפוסקים ונהגו האבות כפי פוסק אחד, מ"מ אחרי שעקרו הבנים למקום אחר שוב אינם מחוייבים בזה כלל אלא הולכים כפי חומרי וקולי המקום שבאו לגור שם.**

והנה, מאותו טעם המבואר כאן בדברי המהרשד"ם, אין לחוש גם משום איסור לא תתגודדו בנידון השאלה שבתשובת אדה"ז, שיש אנשים (החסידים) שמתפללים בנוסח שונה מאנשי העיר, ואפילו אם מתפללים בתוך בית הכנסת עצמו יחד עם שאר הקהל, וכמש"כ **כ"ק אדמו"ר הצמח צדק** (פסקי דינים סי' רלו, וראה שם בסוף הספר בהערות המו"ל שלמות לשון התשובה מכת"י) שאין לחוש כלל לאיסור לא תתגודדו במי שמתפלל בנוסח שונה מאנשי בית הכנסת שמתפלל בו, והביא ראיה מכמה ראשונים שלא אמרו חלקים בתפילה אע"פ שהקהל נהג לאומרם. וציין (בכת"י הנ"ל) **למג"א** (סי' תצג סק"ו) שכתב שבמנהג אין משום לא תתגודדו, זולת מנהג שיש בו איסור (שנחלקו בדבר ואלו חושבים שאסור), ולכן מסיק הצ"צ שכיון שאין בנוסח התפילה שום נדנוד איסור ממילא ברור שאין בזה משום לא תתגודדו ואין איסור להתפלל בנוסח שונה. ע"ש. [**הרבי** ציין לדברים אלו של הצ"צ (ולהערות הנ"ל) בכמה מכתבים (ראה שולחן מנחם ח"א סי' נג), וכתב ובלבד שיעשה בלי בליטה].

ואפשר לומר שכן היא כוונת אדה"ז, שטעם זה נאמר גם לשלילת איסור לא תתגודדו ושלא לעשות מחלוקת (ולא רק לשלילת איסור אל תטוש), וזה מדוייק בלשונו "צריכין למודעי שמן הדין אין שום איסור בשינוי נוסחאות מפני המחלוקת ושינוי המנהג שבמשנה וגמרא, כמבואר הטעם בתשובת רשד"ם". וי"ל שמש"כ "במשנה" היינו מה שנאמר שם (פסחים נ, ב) "אל ישנה אדם מפני המחלוקת", ומש"כ "גמרא" היינו מעשה בני בישן משום אל תטוש (שם).

ויש להביא כאן גם את דברי **הרבי** בכמה וכמה מכתבים (נלקטו בשלחן מנחם יו"ד סי' נז), בנוגע לבחירת מקום ללימוד תורה ע"י הבן, שמובא בשו"ע (יו"ד סי' רמ סכ"ה) שאם הבן רוצה ללמוד במקום מסויים כיון שבטוח שיראה סימן ברכה בלימודו אצל הרב דשם, והאב אינו מסכים, לא ישמע לו הבן וילך ללמוד איפה שלבו חפץ. ודייק בזה הרבי

למה נאמרה הלכה זו בהל' כיבוד אב ואם ולא בהל' תלמוד תורה שלכאורה שם מקומה, ותירץ ע"פ הזהר שי"ל שסימן ברכה בלימוד של הבן הוא גם כיבוד אב ואם. ע"כ.

וייתכן לומר שכן הוא בשאר מנהגים והוראות, שאם מובטח הבן שיראה סימן ברכה בעבודת ה' שלו ובלימוד תורה שלו ע"י שיתקשר כל נפשו ברבו ויעשה כמנהגיו לגמרי, שיש בזה גם כן משום כיבוד אב ואם. וצ"ע.

היוצא מזה לנדו"ד בענין כתובה

יג. ויוצא מזה לנדו"ד, בנוגע לבן ממשפחה ספרדית או ע"מ, שאע"פ שנהגו אבותיהם בכל דבר כדעת מרן השו"ע בין להקל ובין להחמיר, מ"מ אם עקרו מקומם למקום שנוהגים באופן אחר, הרי שאין עליהם חיוב זה, ויכולים לנהוג כמנהג המקום, וכדעת הפוסקים שנוהגים ללכת לאורם באותו מקום [וכפי שהיה מצוי בזמניהם שהיו בני ספרד מגיעים לגור בערי אשכנז ושאר אירופה, והיו מחליפים מנהגם למנהגי המקום].

ואף אם תמצי לומר דאינו כן אלא מחוייבים ללכת כפי מנהג אבותיהם לפי פסקי מרן השו"ע, מ"מ הרי בנידו"ד כתיבת מילת דאורייתא בכתובה, אפשר לומר שאין בזה שום הרחקת איסור, כי זוהי מחלוקת גדולה בין הפוסקים, וכבר ביארנו לעיל שלהלכה אינו פוסל בדיעבד אם כתב, ואיזה נדנוד איסור ועבירה יש כאן, ולכן שפיר לומר דדמי להא שכתב המהרשד"ם שאין בהן משום נדנוד איסור ועבירה, דמותר בזה לשנות ממנהגי האבות, אף במקומם [ואף אם בשאר הדברים עדיין שומרים על מסורת אבותיהם]. כן נראה מוכח לענ"ד מכל הנ"ל. ודו"ק.

שינוי נוסח התפילה, ומה שיש ללמוד מזה לנידו"ד

יד. והנה בענין שינוי נוסח התפילה, מצינו בזה מחלוקת גדולה בין הפוסקים, וידוע **שהחת"ס** (שו"ת או"ח סי' טו-טז) החמיר בזה ופסק שאין לשנות, וכן דעת תלמידו **המהר"ם שיק** (או"ח סי' מג) וכן פסק **בשו"ת שואל ומשיב** (תליתאי ח"א סי' רמז). ואמנם מצינו דעת פוסקים אחרים להתיר, וכמו שהבאנו לעיל משו"ת מהרשד"ם, ועוד כתבו להתיר בזה **בשו"ת דברי חיים מצאנז** (ח"ב או"ח סי' ח), **בשו"ת בית היוצר** (או"ח סי' ה) **ובשו"ת מנחת אלעזר** (ח"א סי' יא).

והנה, אף שלא כל טעמי ההיתר הנאמרים שייכים לנידו"ד[55], כיון שהרבה מהטעמים שנאמרו אינם מתרצים אלא ענין זה של שינוי נוסח התפילה בלבד, מ"מ חלק מהטעמים שנאמרו אכן שייכים גם באופן כללי לשינוי מנהגים, ולכן נביא כאן חלק מהם.

ולהקדים, שידוע ומפורסם שמגדולי ישראל צדיקים קדושים הבקיאים בכל התורה נגלה ונסתר ומקפידים על קלה כחמורה, שינו מנוסח התפילה שלהם ועברו להתפלל בנוסח האריז"ל שהוא נוסח ספרד, כיון שהאריז"ל סידר את הנוסח ע"פ הסוד, ודקדק ודייק ע"פ הכוונות. וכן נהגו גדולי הצדיקים החסידים תלמידי הבעש"ט הק' והמגיד הק' ממעזריטש.

וכן העיד **החת"ס** (שם) על רבותיו, הרב נתן אדלר זצ"ל והרב בעל ההפלאה זצ"ל שעברו להתפלל מנוסח אשכנז לנוסח ספרד ע"פ כוונות האריז"ל. וברור ופשוט לכו"ע דאין להרהר כלל אחרי כל צדיקי עליון אלו שלא עשו ע"פ דין ח"ו. ולכן ברור דמותר הדבר. ובטעם הדבר, הנה החת"ס רצה לומר שאלו שהבינו בכוונות האריז"ל ממילא

---

[55] ראה בשו"ת דברי חיים שם ובשו"ת בית היוצר שם, שעיקר תירוצם משום דנוסח התפילה הוא לפי שורש הנשמה, ונוסח האריז"ל שהוא כנגד השער הי"ג כולל הוא כל השערים, וממילא אינו מנוגד לשערים האחרים אלא כוללם יחד. וראה **בשולחן מנחם ח"א סי' נב - נג** שהביאו כמה מכתבים שבהם ציין כ"ק אדמו"ר לשו"תים הנ"ל לענין שינוי נוסח התפילה.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

העדיפו להתפלל בנוסח שלו ששם מתוקן הכל ע"פ כוונות אלו, אבל מי שאינו מבין אין לו לשנות, ובכל אופן כל הנוסחאות עולות למקום אחד ואין זה אלא כאותה נבואה בלשון אחר, ע"ש.

והנה, בעל **המנחת אלעזר** בתשובתו (שם) מלבד שחלק בהוכחות עמש"כ החת"ס בחילוק הנ"ל, וכתב שח"ו לומר כן על האריז"ל שהיה בעל גילוי אליהו הנביא ז"ל ותורתו היא על פיו, שלא ידע הסודות בנוסח אשכנז, וכן רואים להדיא בסידורו שליקט בכמה מקומות גם מנוסח אשכנז, ועוד הביא מדברי הנעם אלימלך שיש ללכת בנוסח זה כיון שהצדיקים שאליהם אנו מקושרים התפללו בנוסח זה, ואע"פ שאיננו מבינים הסודות שבו, הנה, מלבד זאת כתב טעם אחר, שיש בו נ"מ ע"פ הלכה וז"ל:

"אך פשוט דטעם זה יובן גם לכל עדת ישראל מי שירצה לשנות עפי"ד המשנת חסידים לאחר שהאיר האר"י ז"ל ממזרח ברוח קדשו ואיזן ותיקן נוסח השוה (לפימ"ש המ"ח) שהוא לכל מי שלא ידע שורש נפשו ושבטו ע"כ לפי"ז גם אחרים רשאים לשנות מחמת שנשתנה הענין ע"י שהאיר האריז"ל בדור הזה מעולם התיקון . . **וי"ל שזהו הטעם שכ' בב"י או"ח סי' ל"א ובכ"מ שמתחלה נהגו בני ספרד ג"כ להניח תפילין בחול המועד ואחר שנתגלה הזוהר מרשב"י נמנעו מלהניחן. ולכאורה קשה דהא הוי משום אל תטוש תורת אמך. אלא ודאי כיון דנשתנה הענין שיצא לאורה הזוהר מרשב"י ע"כ מותר לשנות מנהגן מקודם** . . אכן לענין מה שנסתפק בזה השואל וכן בשו"ת מהר"ם שיק משום **אל תטוש תורת אמך. י"ל מדברי הב"י או"ח סי' ל"א שכ' ועכשיו נהגו כל בני ספרד שלא להניח תפילין בח"ה ושמעתי שמקודם הי' מניחים אותם כדברי הרא"ש ואח"כ מצאו במאמר רשב"י שאסור להניחם בח"ה וע"כ נמנעו מלהניחם בח"ה עכ"ל הב"י והרי בזה דלא חששו משום אל תטוש תורת אמך כלל כיון שמצאו כן בזוה"ק ובתלמוד לא נמצא להיפך** כמו שנראה מלשון הב"י שהביא כן נראה דיאות עבדי כן לדעתו שסיים בב"י ומאחר שבתלמודא דידן וכו' מי ערב לבו לגשת לעבור בקום ועשה ע"ד רשב"י וכ"כ בכ"מ א"כ **ה"נ שפיר לענין הנוסחאות שכ' המקובלים שנוסח זה שוה יותר שהוא נוסח הכולל שוב מותר לשנות כיון שאינו נגד הגמ'** ושם ג"כ גבי תפילין בח"ה אם נמנעו מלהניחן י"ל דהוי קולא בענין תפילין או חומרא בקדושת ח"ה וגם בענין הנוסחאות כן דא"א להכריע אם הוי קולא או חומרא כנז'". עכ"ל.

והיינו דמשום שנתגלה עניין זה מדברי רשב"י בזמן מאוחר יותר, ורצו לעשות כדבריו כמש"כ הב"י "מי ערב לבו לגשת לעבור בקום ועשה ע"ד רשב"י", לכן לא חששו בזה משום אל תטוש, כיון שנתגלה מקור חדש, ולכן אין בזה משום אל תטוש תורת אמך. ועפ"ז כתב בעל המנח"א שכן הוא בענין נוסח התפילה שכיון שגילה האריז"ל אור חדש נעלה יותר ע"י רוח קדשו, לכן מותר לשנות הנוסח ואין בזה משום אל תטוש.

וי"ל דכן הוא בכלל בענין שינוי מנהג הנובע מדבקות התלמיד לרבו הצדיק, שכאשר מאיר צדיק את העולם ע"י אורו החדש, ורוצה התלמיד להידבק אליו כמאמר חז"ל הוי מתאבק בעפר רגליהם, וע"י החיבור לצדיק הרי הוא מחובר לקב"ה ביתר שאת ויתר עז, וכמו שאמרו חז"ל[56] שכל הדבק בת"ח מעלה עליו הכתוב כאילו נדבק בשכינה ממש, א"כ י"ל שאין בזה משום איסור אל תטוש תורת אמך, כיון שעושה כן מפני הרצון להוסיף בקדושה ע"י שידבק בדרכי רבו.

ודברים אלו עולים יפה עם דברי **המגן אברהם** (סי' תרצ סקכ"ב) שהביא שם בשו"ת מנחת אלעזר תוך הנידון, שכתב המג"א בענין שינוי מנהגים שאין לבטל מנהג וכתב אח"כ "**מיהו אם נשתנ' הענין מאשר הי' בזמן הראשונים רשאים לשנות המנהג לפי הזמן**". ע"כ. ומקורו **מתשובת הרמ"א** (סי' יט) שכתב "אבל במקום שנתחדש דבר שלא ידעו הראשונים, כגון דאיכא למיחש לקלקול או לאיסור שלא היה לו לחוש בימים הראשונים, ודאי מותר לתקן דבר ככל תקנות האמורים בתלמוד משום דאיכא למימר אדעתא דהכי לא הנהיגו הראשונים". עכ"ל.

וגם **בשו"ת מהר"ם שי"ק** (שם) הביא דברי המג"א אלו כדי לתרץ הנהגת רבותיו של החת"ס, כנ"ל, וז"ל: "וזה טעם נכון, כי באמת כבר הביא המגן אברהם בסימן תר"צ [ס"ק כ"ב] דבכל מקום שנשתנה הענין והדברים, יכולים לשנות

---

[56] ספרי דברים פ' עקב פ' מט. וראה בבבלי כתובות קיא ע"ב מעין זה.

המנהג, **אם כן הכא נמי, אף שאנו מצווין על 'לא תטוש תורת אמך' [משלי א' ח'] שלא לשנות המנהג . . אפילו הכי כיון שהועיל להן לכוון בדברים שמבוארים ומפורטים שם על ידי סידור האר"י, ממילא כיון שהיה שינוי זה, שפיר היו רשאין לשנות המנהג**". עכ"ל.

נמצינו למדים שפיר, דשינוי המנהג בשביל דבר גדול שנתחדש שלא היה בזמן הראשונים שהנהיגו כן, אין בזה משום איסור אל תטוש תורת אמך.

וממילא, כל הרוצה להידבק באור תורת החסידות - שנתגלתה ע"י הבעש"ט הק' ותלמידיו ותלמידי תלמידיו - בכך שיידבק ברבו ובהנהגותיו ומנהגיו, מותר לו לעשות כן, ואין בזה משום איסור אל תטוש כלל.

אלא, שפשוט הוא שצריך לקבל על עצמו כל ההנהגות ולא רק חלקן, וכפי שהוא הדין במי שעבר לגור בעיר אחרת על דעת שלא לחזור לעירו הקודמת, שחייב לקבל מנהגי העיר בין לקולא ובין לחומרא.

אם טעם המנהג נשמע להם, ומורה הוראה המראה להם טעם הדבר

טו. כתב המג"א (סי' תסח סקי"ב) וז"ל: ובמרדכי ריש יבמות כתוב בני מגנצ"א כשבאין לגרמיז"א צריכין בני גרמיז"א **להודיע במקצת דברים שנוהגין בהם קולות ואז כשמודיעין להם אם דעתם נוטה אחריהם מותר לנהוג באותן קולות אף על פי שאסורים במקומן.** כדאמרי' פ' כירה ר' אבא במקומו של ריב"ל היה מטלטל שרג' . . דמרדכי נמי ה"ק **אם נרא' לו ע"פ הדין שהוא מותר מותר לאכול.** עכ"ל.

ומשמע מדבריו שכאשר אכן נראה טעם הדבר ע"פ הדין, מותר לבאים ממקום אחר לנהוג כמנהג המקום שבאו לשם, אע"פ שדעתם לחזור למקומם. וממילא גם בזה אין משום איסור אל תטוש, משום שהוא על פי טעם ודעת **בדין. וצ"ע.** [עי' במחצה"ש ביאור אחר, אך קצת קשה בפשט. וראה בפירוש נזירות שמשון (קובץ מפרשים) ביאור מתיישב דהיינו בדבר שאינו משום גדר מחשש איסור, וידוע שהוא מותר ובכל זאת נוהגים בו איסור ואין ידוע הטעם, בזה מותר ללכת לפי הטעם, ושפיר דמי. ומ"מ הא חזינן דבאופן זה אין איסור משום אל תטוש, וד"ל].

ועוד יש להביא מדברי **הרשב"א בתשובה** (ח"א סי' רנ"ג) שכתב דכל שהיה רב אחד במקומם ולמדם, הולכים אחר הוראותיו בין לקולא בין לחומרא, וכדאשכחן במקומו של רבי אליעזר שהיו נוהגים כמותו אף להקל, ולא מיחו בידם חכמים, לפי שעושים כדברי רבם. והוסיף שכן הוא במקומות שקיבלו עליהם הוראות הרי"ף או הרמב"ם בכל עניניהם, ש"הרי עשו אלו הגדולים כרבם".

ועיין **בפרי חדש** (או"ח סי' תצ"ו, דיני מנהגי איסור והיתר אות י"א) שאף שהסיק שאין רשאים לקבל עליהם פוסק אחד ולסמוך על קולותיו, מכל מקום כתב: "אם יש להם רב אין להם לזוז מדבריו בין לקולא בין לחומרא, ואף שהוא נגד רוב הפוסקים ז"ל", וסיים שאף בזמן הזה שייך דין זה אצל מקצת גדולי הדור.

ומבואר דיש תוקף לקבלת הוראות רב קבוע, אף כשהוא מורה להקל נגד רוב הפוסקים. ומיהו יש לחלק בין רב שנתקבל למרא דאתרא, לבין תלמיד הבא ממקום וממשפחה שיש להם מנהגים קבועים, שלגביו עדיין יש לדון אם רשאי לשנות למנהג רבו.

קהילה שעזבה את מקומה ועברה למקום אחר, ומקום שנחרב ונוסדה בו קהילה חדשה

טז. כתב החק יעקב (שם סק"ט) וז"ל: "ונשאלתי מאנשי ק"ק ווינא, שקודם הגירוש היה שם מנהג לאסור הפאנצ"ן, ועכשיו שנתגרש אותו קהל ונתיישב ע"י איזה אשכנזים שמנהג לאכול הפאנצין במדינתם, אי מחויבים לנהוג כחומרי מקום שהלך לשם, או אמרינן כיון שנתבטל הקהלה ונתגרשו נתבטל מנהגם. והשבתי, פשיטא לדעת

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

הרמב"ם דעיקר המנהג חל על האדם ממקום שיצא משם בין לקולא בין לחומרא, רק מטעם מחלוקת צריך לנהוג חומרי מקום שהלך לשם, פשיטא דמותרין הם, דליכא כאן מחלוקת כלל, אלא **אפילו לדעת שאר פוסקים שכתבתי אפילו הכי ליכא כאן מנהג כלל, כיון שנתבטל הקהל נתבטל מנהגם ואסתלק מעשה ראשון כי פנים חדשות באו לכאן. ואין מן הצורך להאריך על יתד תקוע בזה, שכבר האריך בזה מכמה סוגיות בשער אפרים סימן (ע') [י] ובתשובת מהר"ם אלשיך סימן (ס"ח) [נט] וצמח צדק סימן** (קדמון) **(ט"ז) [עה] . . ובני אותו עיר גופיה אם נתיישבו במקום שמקילין מותרין לאכול, דאין נותנים עליהם חומרי מקום שיצא משם לדעת אלו פוסקים**, אף שראיתי במ"א לקמן סימן תצ"ג [ס"ק ו] בשם שלטי גבורים [עבודה זרה א, ב אות ג] מסתפק בכיוצא בזה, **לענ"ד אין כאן שום ספק כלל, ואין ספיקו מוציא מידי ודאי**, ואף גם שאפשר לפרש דברי השלטי גבורים בענין אחר, אך שלא ראיתי בדברי השלטי גבורים עצמו, וצ"ע שם, **אבל הדין ברור כמו שכתבתי נראה לי**". עכ"ל.

היינו דיוצא מדבריו, שגם הקהל החדש שהתיישב באותו מקום שהיו מחמירים בו בתחילה, אין עליהם שום חיוב של מנהג המקום שבאו לשם, כיון שנתבטל מנהג המקום ופנים חדשות באו לכאן, ולא זו בלבד, אלא אפילו הקהל שישבו שם בתחילה והחמירו, ואח"כ נתגרשו משם, אם עכשיו באו למקום שנוהגים להקל בזה הרי גם הם יכולים עתה להקל בזה, כיון שנתבטל הקהל ממקומם נתבטל המנהג.

והיינו שמנהג הקהל הולך **לפי הקהל ולפי מקומו**. שאם יש קהל במקומם, חל על כל אדם מהם המנהגים שלהם בכל מקום אם דעתו לחזור, אבל אם אין שם קהל היושב במקומו, שוב נתבטל קהל זה, והוו כיחידים שבאו למקום אחר להשתקע שם, ומקבלים מנהגי אותו מקום שבאו לשם, בין להקל ובין להחמיר.

והיינו, שגם מזה אנו למדים שהאיסור של אל תטוש תורת אמך אינו איסור עצמי החל על האדם בכל מצב ובכל מקום, אלא לפי תנאים מסויימים. וכפי שכאשר האדם עבר להשתקע במקום שוב לא חל עליו איסור אל תטוש, כמו כן, כאשר נתבטל הקהל ממקומו, אע"פ שהקהל עדיין קיים, מ"מ שוב אין חיוב משום אל תטוש, ויכול לנהוג כמנהג המקום שבאו לשם.

ולכן יש לומר שכן הוא בקהילות שעברו ממקום למקום, או שנחלשו בשמירת המנהגים שלהם, שאם אחד הבנים בחר לו מנהגים אחרים ע"פ רבו שלימדו, ממילא אין בזה איסור אל תטוש. וד"ל.

אלא שכמו שציין החק יעקב עצמו, **המג"א** ע"פ **השלטי גיבורים** נסתפק בזה. וכן **הפמ"ג** (שם א"א סקי"ב) אחרי שהביא דברי השל"ג והמג"א שנסתפקו והקשה על דברי החק יעקב השאיר את דבריו בצ"ע.

וכן **בתשובת חות יאיר** (סי' קכו) כתב דודאי שקהל שנתגרש מעיר מפני מלחמות וכדומה, הרי לא נתבטל שם קהל מעליהם, ותמיד אפשר שיחזרו אפילו אם הדבר תלוי בנס בדרך טבע והיחידים המתייאשים מלחזור הרי הם בטלים לרוב שרצונם לחזור [ומ"מ משמע שהוא אם רוצים בכך, ולא שנשתקעו כבר במקום אחר ואינם רוצים לחזור למקום הראשון], ולכן גם כאשר אינם במקומם עדיין נקרא שדעתם לחזור, ומוטל עליהם חיובי ומנהגי הקהילה, כגון תעניות שנהגו להחמיר על עצמם וכדומה. ע"ש.

ויוצא מדעתם, שדין מקום שהיתה בו קהילה, נשאר בתוקפו (ועכ"פ מספק), ויש לנהוג שם מנהגי הקהילה שהיו באותו מקום גם אם יבואו בני קהילה אחרים, וכן אותה קהילה כל זמן שדעתה לחזור (אפילו שנראה רחוק מהמציאות) חייבים בחומרי מקומם כדין מי שדעתו לחזור. ומ"מ, משמע שאם נתייאשו מלחזור כבר חל עליהם גדר שאין דעתם לחזור, ומקבלים מנהגי המקום השני שבאו לשם.

מנהג האבות על הבנים, אם הוא גם ביחיד, ואם הבנים יכולים לבטל המנהג

יז. עוד כתב **בשו"ת חות יאיר** (שם) וז"ל: "י"ל דדווקא **קבלת רבים בקהילה דקביעו יחד** [הוא המחייב לכל בני העיר ולכל זרעם אחריהם], והכי משמע **לשון הריב"ש "שהמקום גורם"**, וכן בהנהו בני בישן מצד דעל הרוב דור הולך ודור

בא והקהילה קיימת, אם לא ע"י מקרה רעה ודרך זר ולא שכיח, והרי בזה יש בכל קהל ועדה שמשיאין בניהם ובנותיהם מקצתם ועל הרוב רובם לקהילות אחרים, ולכן נראה דסברא זו מוכרחת **אפילו להקל**, דאל"כ כשבן או בת נזדווגו לדור בקהילה אחרת וכ"ש בעל בית שהעתיק משם דקיי"ל שאם אין דעתו לחזור אינו מחויב לנהוג חומרא ומנהג עיר שיצא משם אף שנהגו וקבלו, **ועל כרחך הטעם משום דתלי במקום**, וא"כ ה"ה להחמיר אפשר שמצד המקום החיוב להתנהג כל זמן היותם שם, אף דיש לחלק ולומר בשלמא להקל י"ל דמעיקרא דעתייהו לא היה רק על הדרים שם כענין לב ב"ד מתנה עליהם, משא"כ להחמיר אין בידם, מ"מ נ"ל ברור מה שכתבתי . . **ולכן נ"ל שאין בכח בני הקהילה אפילו יסכימו כלם להתיר נדרם והנהגתם להקל במה שנהגו להחמיר הואיל שחל גם על דורות הבאים ועל רחוקים הבאים לדור** וזה מוכח מבני בישן שלא היו הבנים חמורים מאבותיהם ולפי מ"ש חמירא קבלת ק"ק קבוע מקבלת כל ישראל בסיני . . **משא"כ קבלת יחיד או משפחה דלא קביעו יחד**". עכ"ל.

היינו שדייק מדברי הריב"ש וחיזק מסברא, שרק קבלת הרבים של קהילה הקבועה במקום אחד יכולה לקבוע מנהג לכל בני המקום ולזרעם אחריהם, ולא היחיד עבור בנו אחריו. ולכן אין הבנים מחוייבים בסייגים ומנהגי פרישות וחסידות ותעניות וכדומה משאר מנהגי אביו שנהג לעצמו. **ואין בזה משום אל תטוש**. אבל כאשר הרבים קבלו וקבעו על עצמם ועל דורותיהם, אין בכח בניהם אפילו יסכימו כל בני הקהילה יחד להתיר המנהג להקל.

אולם, **בשו"ת זכרון יוסף** (יו"ד סי' יד) חלק על דברי החות יאיר, וכתב שפשוט שהבנים יכולים להתיר נדרם ומנהגם של האבות, אם יסכימו כולם, ולא יהיה כח הבן פחות מכח האב שיכל להתיר לעצמו הנדר, ואפילו בהא דבני ביישן בגמ' שר' יוחנן אמר להם לא לשנות מפני אל תטוש זהו כיון שבאו לשאול סתם, ולכן אמר להם שאסור, אבל אם היו נשאלים בחרטה כמו התרת נדר, בודאי שהיה מתיר להם זאת. וכתב שכן מוכח משיטת **הב"י** (יו"ד סי' ריד) שכתב על הא דבני ביישן "ומיהו ע"י שאלת חכם ופתח וחרטה מתירים להם כשאר נדרים". ע"כ. [וראה **בשו"ת מהרשד"ם** (יו"ד סי' מ) שחלק על הב"י בזה וכתב דודאי שאי אפשר להתיר בהתרה נדרי האבות שהחמירו ע"ע, והראיה מבני בישן שהיו דחוקים ואעפ"כ לא התיר להם ר' יוחנן, ע"ש].

ועוד כתב הזכרון יוסף (הובאו דבריו אלה בפת"ש שם סק"ה), שגם בענין חיוב הבן לנהוג כמנהג אביו, הדעת נוטה שאינו מחוייב במנהגי אביו אלא במה שהוא עצמו גם כן התחיל לנהוג בעצמו אחרי שהגדיל, שכן מוכח מבני ביישן שכבר נהגו כאבותיהם כשבאו לישאל אצל ר' יוחנן. וכתב שכן כוונת הדין בשו"ע (שם ס"ב) שכל קהילה שקבלו עליהם מנהג קבלו על בניהם, היינו רק כאשר הבנים עצמן נהגו כן אחרי שהגדילו. אבל אם לא נהגו בעצמם כלל אחרי שהגדילו, אינם מחוייבים במנהגים אלו. עכת"ד.

יוצא בדעתו ב' דברים: א) אם יסכימו כל בני הקהילה הבנים לבטל מנהג הקהילה שקבלו אבותיהם, יכולים לעשות כן ע"י התרה אצל החכם. ב) כל בן שלא נהג בעצמו מנהגי אביו או אפילו אחד מהם אחרי שהגדיל, אינו מחוייב לאותו מנהג כלל.

ונ"מ לנידו"ד לפי דעת הזכרון יוסף:

א) **אם האב הביא מרצונו את בנו למלמד שנוהג מנהגים שונים מהאב, ואפילו בענייני פסיקה והוראה, והבן למד וגדל אצל המלמד והתרגל לעשות כמנהגיו, ואחר שהגדיל נהג כן ולא כמנהג אביו, הרי שאין בזה כלל משום איסור אל תטוש, ומותר הוא לעשות כן לכתחילה, ובפרט אם הוא מרצון האב. ודבר זה היה מצוי מאוד במקומות אשר החינוך על טהרת הקודש לא היה מצוי כל כך ושלוחי חב"ד הקימו שם עולה של תורה על טהרת הקודש, והילדים שהתחנכו אצלם חלק גדול מהם נעשו חסידי חב"ד, וזהו היתר גמור לדעת הזכרון יוסף.** [וכן הורה הגר"נ קרליץ, ראה לקמן סע' כא].

ב) **חוזרים בתשובה שלא נתחנכו כלל על טהרת הקודש, ועתה באו לחסות תחת כנפי השכינה ורוצים לנהוג כמנהג רבותיהם שלימדום תורה והנהגה, שפיר דמי לדעת הזכרון יוסף כיון שלא נהגו שום מנהג אבותיהם אחרי שהגדילו.** [ויבואר בזה עוד לקמן בענין התלמידים].

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

גם בפסיקת ההלכה יש דין שינוי מנהג

יח. הבאנו לעיל (אות י') משו"ת הריב"ש שכתב להדיא שגם בענין הוראת ההלכה יש דין שינוי מנהג בעובר למקום אחר על דעת שלא לחזור למקומו. וכן מובא בלשונות כמה מהפוסקים הנ"ל.

בשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"ד סי' ק) גם כן דן בגדר של מנהג המחייב לדורות, דהיינו מנהג שהתקבל ע"י רבים ולא מנהג של יחיד, ומוסיף לבאר שכן הוא בדין הנתון במחלוקת הפוסקים שנפסק והוכרע ע"י רב המקום, ומסייג שזהו אם הכריע בוודאי, אבל אם הכריע מספק אין זה בגדר מנהג המחייב, וז"ל:

"שאין הבעל יכול להטיל חומרותיו על אשתו, **הנה ודאי איכא חלוק בין חומרא דמנהג קבוע באיזה מקום לחומרא שהבעל רוצה להחמיר עליו כדכתבתי, שאף שהבעל נהג את עצמו במנהג הרבה פעמים שהוא נדר מדרבנן אין זה בדין מנהג לענין שאשתו ובניו יהיו מחוייבין לקיים שזה שייך רק במנהג של אנשי עיר ושנהגו ע"פ חכמי העיר, אך גם בסתמא תולין שנעשה ע"פ חכמי העיר, אבל אדם אחד אף אם הוא גדול הדור אין לזה דין מנהג לחייב אחרים אף לא אלו שברשותו . . אבל לבד זה גם מנהג דעיר תלוי איך נעשה המנהג, דהנה מצינו שני עניני מנהג, מנהג באיזה דבר שהחמירו באיזה מקום יותר מכפי הדין** כהא דפסחים פרק מקום שנהגו (נ' ע"א) שבאחד שיצא ממקום למקום שאם אין דעתו לחזור צריך לנהוג כהמקום שבא לשם בין לקולא בין לחומרא, **ומנהג דהוא במחלוקת דין דאורייתא** כהא דחלב דאיתרא שפליגי רב ושמואל עם ר' יוחנן ובבבל נהגו איסור כרב ושמואל ובא"י נהגו היתר כר' יוחנן, **שג"כ יש לזה הדין דבאין דעתו לחזור נוהג כהמקום שבא לשם בין לקולא בין לחומרא** כדאיתא בפסחים דף נ"א ע"א, ובמגרומתא דרב ושמואל בחולין דף י"ח ע"ב, **אבל הם מטעמים אחרים, מנהג דחומרא יותר מן הדין הוא משום דאיכא רשות למקום כשרואין שאיכא איזה תקנה למיגדר מילתא או להתחזק ביותר בעניני אמונה וקיום המצות ויש מקומות שלא ראו צורך לתקן זה או אף שגם הם ראו איזו צורך לא רצו להחמיר עלייהו, מנהג דמחלוקת בדין הוא מדיני הוראה שר' יוחנן הורה לתלמידיו שהם בני א"י ולכל השואלים אותו דחלב דאיתרא מותר וצריכין לעשות כהוראתו, ורב ושמואל הורו לתלמידיהם שהם בני בבל ולכל השואלים אותן דחלב דאיתרא אסור וצריכין לעשות כמותן, דקודם שנפסקה הלכה בלשכת הגזית רשאי כל חכם להורות כדעתו והשואלים אותו צריכין לעשות כמותו בין לקולא בין לחומרא, ומכיון שכל בני המקום היו תלמידיו ושואליו נעשה ממילא הדין לכל בני המקום אף לדורות אחרים הדין כפי שהורה כל זמן שלא קם שם חכם הגדול ממנו בחכמה ובמנין. וממילא אף לאחד שבא אח"כ והוא בעצמו אינו מורה הוראה נעשה עליו הוראת החכם שנהגו כמותו כשקבע מושבו במקום ההוא. וכיון שלא ברור ענין המנהג לא רציתי לבאר בזה מאחר שבתשובה ההיא לא היה נוגע זה כדלעיל . .** ומכיון שמנהג בחלוק מקומות בדבר שהוא מחלוקת בדינא הוא מדיני הוראה שכבר בארתי שמורה הוראה ממש הוא כשהוא יכול להכריע ההלכה עיין בדברות משה שבת סימן י', שלכן תליא אם המנהג . . **הוא מחמת שבא מהוראת חכם שהכריע שכן הוא הדין הוא בדין מנהג שהבא לשם בקביעות נאסר ג"כ, ואם הוא רק מחמת שנסתפק לו הדין והחמיר מספק אין לזה דין מנהג שאין מחוייבין אחרים להחמיר** מכיון שרוב רבותינו מאלו שסומכין עיקרי ההוראה עליהם מתירין". עכ"ל.

היינו שיש קולא יותר בהכרעת דין מתוך ספק, שאינו נכנס לגדר מנהג, ולכן אינו מחייב את הדורות הבאים של בני העיר, ואינו מחייב הבאים לדור בעיר. אבל הכרעת דין ודאי שנתפשט ונתקבל ע"י בני העיר, וכן גדר וסייג לחומרא, יש להם גדר של מנהג המחייב.

ועוד כתב להדיא, דגם ענין הכרעת הדין באופן ודאי, שנכנס לגדר מנהג המחייב, גם בזה שייך שאר הדינים הנאמרים בדין מנהג המקום, היינו העוברים ממקום למקום, שכאשר דעתו שלא לחזור למקומו ולהשתקע במקום שבא לשם ממילא כבר אינו מחוייב גם בדינים אלו שהוכרעו והונהגו במקומו הראשון, אלא מקבל כל דיני ומנהגי המקום השני בין לקולא ובין לחומרא.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

אשכנזים הבאים למקום של בני ספרד וכשישנן כמה קהילות בעיר אחת

יט. והנה, **מרן הב"י** בתשובותיו **אבקת רוכל** (סי' ריב) כתב שלדעתו ברור לדינא שכל האשכנזים שבאו לקבוע מקומם בערים וארצות של בני ספרד, מחוייבים הם לקבל עליהם פסקי והנהגות הספרדים, כדין מי שיצא ממקומו על דעת שלא לחזור שמקבל את כל הדינים של המקום שבא לגור שם, בין להקל ובין להחמיר. ואין הדין נאמר רק ביחיד או כמה יחידים שעקרו ובאו, **אלא אפילו בקהילות שלמות שהגיעו בשלמותן לערי הספרדים, ואפילו הם רבים מהספרדים הדרים בעיר**, מ"מ עליהם לשנות מנהגם ולנהוג כהספרדים, ואפילו בדברים החמורים, ולכן התיר לאשכנזים לאכול משחיטת הספרדים, והורה לרבנים שלא להחמיר על השוחטים מפני חומרות האשכנזים [והנה גם מדבריו חזינן דדין שינוי מנהג נאמר גם כלפי פסיקת דינים]. והביא ראיות רבות לדבריו מהש"ס.

וזה מקצת לשונו שם: "הרי הדבר בבירור שכל איש היוצא ממקום שמחמירין למקום שמקילין ואין דעתו לחזור למקומו דאינו נוהג כמנהג מקום שיצא משם אלא כמנהג המקום שהלך לשם **וא"כ בנ"ד כשבאו האשכנזים למלכות הזה יש להם לנהוג כמנהגי מקומות אלו ולא כמנהגי מקומות שיצאו משם** . . ואם יטעון טוען ויאמר הנ"מ ביחיד הבא לידור במקום שיש בה ישראלים רבים דכיון דיחיד הוא יש לו לבטל מנהגו מפני מנהגם אבל כשנמצא במקום שנוהגים להקל קהל מסויים שבאו ממקום שנהגו להחמיר אינם בטלים לגבי מקום שהלכו שם וצריכים הם להחזיק כמנהג אבותיהם שהחמירו על עצמם איכא למימר דליתא **אלא כשם שיחיד צריך לבטל מנהג מקום שיצא משם לגבי רבים דמקום שהלך לשם כך רבים צריכים לבטל מנהג מקום שיצאו משם לגבי מקום שהלכו לשם** . . וראיה לדבר מדגרסי' בריש פרק השוכר את הפועלים אמר רבי שמעון פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל בעל הבית וניחזי היכי נהיגי בעיר חדשה וניחזי מהיכא אתו בלקוטאי . . וכתוב בנמקי יוסף ומדאמרינן הכא ונחזי מהיכא אתו כלומר וינהגו כמנהג אותו מקום שבאו משם שמעינן דכל עיר חדשה אם נודע רוב אנשיה מהיכן באו הכל כמנהג אותו מקום שבאו משם הרשב"א והראב"ד עכ"ל . . וכן נראה ג"כ ממה שכתוב שם בהגהת אשרי בשם א"ז . . **הרי בהדייא דאע"ג דאותם שיצאו חוץ לעירם ובאו לדור בעיר אחרת הם מרובים נוהגים כמנהג העיר שבאו שם, ובאמת דמשמע מדבריו שאפי' אם התושבים בעיר מועטים מאותם שבאו מחדש לדור שם יש לבאים לנהוג כמנהג העיר שבאו שם** שהרי סתם ולא חילק בין אם בני העיר שבאו שם מרובים מהם או מועטים מהם . . מה שדקדקתי מהגהות אשרי שאעפ"י שהבאים באחרונה לדור בעיר קהל גדול מהדרים שם בראשונה יש להם לנהוג כמנהג בני העיר הראשונים נראה ג"כ להוכיח מהא דרבי זירא דאל"כ כל שיעלה קהל גדול מבבל צריכים בני ארץ ישראל לנהוג כמנהג בבל כיון שהעולים מבבל מרובים מהם ואם אח"כ יחזרו בני בבל וירדו כולם או קצתם לבבל יחזרו בני א"י למנהגם הראשון ואין לך חוכא ואטלולא גדולה מזו, **הילכך משמע ודאי שאפי' הבאים קהל גדול ביחד בטלים הם לגבי הראשונים הדרים בעיר אעפ"י שהם מועטים**". עכ"ל.

ומאידך **בתשובה אחרת** (שם סי' לב) כתב מרן הב"י שכאשר ישנן שתי קהילות בעיר אחת, אין קהילה אחת יכולה לכוף את הקהילה השנייה ללכת כפי מנהגיה, אלא כל קהילה תנהג כפי מנהגה, ואין לשנות, והוי כשני בתי דין בעיר, שאין בזה משום לא תתגודדו, ומותרת כל קהילה וקהילה לשמור על מנהגיה, ואין בני קהילה זו כופין בני קהילה אחרת.

וז"ל שם: "הרמב"ם ז"ל אשר הוא גדול הפוסקי' וכל קהלות ארץ ישראל והאראביסטאן והמערב נוהגים על פיו וקבלוהו עליהם לרבן מי שינהוג כמוהו בקולותיו ובחומרותיו למה יכפוהו לזוז ממנו, ומה גם אם נהגו אבותיהם ואבות אבותיהם שאין לבניהם לנטות ימין ושמאל מהרמב"ם ז"ל, **ואפי' רבו באותה העיר קהלות שנוהגים כהרא"ש וזולתו אינם יכולים לכוף למעוט הקהלות שנוהגים כהרמב"ם ז"ל לנהוג כמותם**. וליכא משום לא תתגודדו דהואיל וכל קהל נוהג כמנהגו הראשון הוה ליה **כשתי בתי דינים בעיר אחת** וקי"ל כרבא דהיכא דאיכ' **שתי דיינים בעיר אחת אלו נוהגים לאסור ואלו נוהגים להתיר אין כאן משום לא תתגודדו** כדאית' פ"ק דיבמות **וכל קהל וקהל כעיר בפני עצמו שאין בני קהל אחד כופין לבני קהל אחר** וכ"כ מוהר"ר דוד כהן ז"ל בתשובותיו והנ"ל כתבתי הצעיר יוסף קארו". עכ"ל.

ולכאורה יש לומר ביישוב הדברים בב' אופנים: א) ב' הקהילות תמיד היו שם באותה העיר, אלא שעם הזמן נתחלקו ואלו נהגו כהרמב"ם ואלו נהגו כהרא"ש. אלא שלא נשמע כן כל כך מלשון השאלה שם שכתב שרבו כן במלכיות היינו שנמצאים בארצות שנהגו רובם ע"פ הרא"ש. ב) אחת הקהילות הגיעה מאוחר יותר. אלא שאם כן קשה מהתשובה הקודמת שהבאנו מדברי מרן, שלדעתו היו צריכים להתבטל לגמרי לקהילה המקומית שקדמה להם, ואיך ייתכן שמרן כתב בתשובה זו שאין לשום קהילה לכוף את השנייה, וכל קהילה תנהג כמנהגיה וכפסקיה, היפך מש"כ בתשובה הקודמת.

וייתכן לתרץ בב' אופנים: א) כוונת מרן שלכת' אכן היו צריכים להתבטל לקהילה המקומית. אלא שמאחר שלא עשו זאת, ועכשיו הרי הם קהילה בפני עצמה לכל דבר, שוב אין לבטל אותם וכל קהילה תנהג לעצמה כמנהגיה וכהוראותיה. ב) אפשר שכוונתו לחלק בין קהילה שהגיעה על דעת להתחבר לקהילה המקומית, שאז חייבים להתבטל לקהילה המקומית, לבין קהילה שמלכתחילה הגיעה על דעת להישאר קהילה אחת בפני עצמה והגיעה עם בית דין שלה, שאז אינם חייבים להתבטל. אלא שתירוץ זה דחוק יותר בפשט דברי מרן שכתב שאפילו הגיעו רבים מ"מ צריכים להתבטל, ואין רמז בדבריו לחילוק זה. [ומ"מ ראה **בשו"ת דבר משה** (תאומים, סי' לח) שכתב חילוק זה בדברי מרן, ע"ש]. [ואפשר דאדרבה היא הנותנת, שאפשר דכיון שהגיעו רבים הרי רצו לכוף את כל בני העיר לעשות כמותם, וא"כ מיירי בבאו להתחבר, וצ"ע].

ובכל אופן, צריך ביאור מה תהיה דעת מרן, שיש שתי קהילות בעיר, ועתה באו לעיר יחידים או רבים על דעת להשתקע, לאיזו קהילה חייבים להתבטל ולקבל מנהגיה.

והנה, **בשו"ת פנים מאירות** (ח"ב סי' קלג) גם כן דן במקומות שיש בהם קהילות של אשכנזים ושל ספרדים, וגם הסיק שאין לקהילה אחת לכוף את השנייה, והדגיש שאין הרוב מעלה ומוריד בזה כאשר ישנן כבר שתי קהילות עצמאיות במקום, **ויתרה מזה שאע"פ שקיבלו את הרב האשכנזי עליהם כרב העיר מ"מ אינו יכול לכוף אותם בהוראות שלא כפי שנהגו ע"פ גדולי ההוראה הקדמונים**. ועוד חידש, שאע"פ שאין לקהל בית דין ממש בדיינים, מ"מ **כיון שמאוגדים יחד כקהל אחד ויש להם ממונים הרי זה כדין בית דין**, וממילא הוי ב' בתי דין בעיר שאין משום לא תתגודדו, ואין לכוף אף קהילה ללכת אחרי השנייה. **והיינו, שדין קהילה חל על כל קהל מאוגד יחד שנוהגים כפי מנהגיהם והוראותיהם ע"פ הגדולים שרגילים לשמוע.**

אלא שגם הוא כתב שלכתחילה הקהל שבאו באחרונה היו צריכים להתבטל לקהל שהיה מקודם בעיר ולקבל מנהגם ואפילו לקולא, אלא שמשמע מדבריו שכיון שלא נתבטלו ועכשיו הם קהל בפ"ע הרי כל אחד ינהג לעצמו. וז"ל: **"אבל בעיר ביליגראד שקהל ספרדים יושבים שם משנים קדמוניות, ואף שבאו לשם אשכנזים ונתישבו עמהם כיון שלא היה דעתם לחזור היו צריכין לנהוג כמנהגם אפילו לקולא, וקמא קמא בטל לגבי קהל ספרדיים, ועכשיו שיש קהל אשכנזים והם עם קודש בפני עצמן אלו ינהגו כמנהגם, ואם רוצים לאכול בסעודת מצוה יחד צריך בעל סעודה להודיע להם** . . הרי יש להם עמודי עולם לסמוך עליהם ואין כח בידינו לאסור במה שנהגו היתר . . כל אחד יש לו יסודו וסמך משיטת הש"ס ונהרי' נהרי' פשטי', **בכן דעתי נוטה שכל אחד ואחד מבני הקהלות יחזיקו כמנהגם הן לחומרא והן לקולא והם ממש כשתי בתי דינים בעיר אחת דלא חיישינן משום לא תתגודדו**". עכ"ל.

ואם כן, משמע מדבריו שמודה לדעת הב"י הנ"ל **שאפילו בני קהילה הבאים למקום אחד צריכים להתבטל, ואם לא נתבטלו ועשו להם קהילה בפ"ע, שוב אין לבטל אף אחד מהם.**

אלא עדיין צ"ע כיון שניתן לפרש בכוונת דבריו שכתב "וקמא קמא בטל לגבי קהל הספרדיים", **דמיירי ביחידים שבאו, אבל אם באו מלכתחילה כרבים, קהילה שלמה עם בית דין שלהם, אינם צריכים להתבטל כלל אפילו לכת'. וסברא זו היא הסברא שדחאה הב"י בדבריו הנ"ל, ונמצא א"כ שהם חולקים בדין.**

והנה, נראה שיש לבאר כל הענין ע"פ דברי **המהרשד"ם** (יו"ד סי' מ) שכתב גם כן בענין זה, **ודייק מדברי הר"ן, וכן מדברי הרד"ך שהוא מקור דברי הב"י כפי שציין אליו בתשובה הנ"ל** (סי' לב), והסיק להדיא שכאשר קהל שלם בא

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

לעיר על דעת שלא להתערב בקהילה הנמצאת בעיר, הרי שלא חל עליהם דין דנותנים עליהם חומרי וקולי המקום, והוי כאילו הם יושבים עדיין בעירם, ונחלקה אותה עיר לשתי ערים, ואין איסור לא תתגודדו כיון דהוי כב' ב"ד.

וז"ל: "ומה שנראה לע"ד ולקצור השגתי טעם בזה **כי אפשר שלא אמרו זה רק ביחיד או יחידים שבאו למקום החומרא שהם בטלים לגבי בני העיר אשר באו שם** וכ"נ לדקדק מלשון **הר"ן בתשובה** סימן י"א וז"ל אין ספק שבני העיר יכולין להתקין ביניהם חוקים ומיהו דוקא לאותם שנקראין בני עירם וכו' עד כיון שאינו מבני קהלם, ע"כ, פתח בעיר וסיים בקהל, **אלא ודאי דהיינו עיר היינו קהל, אבל כאשר הם קהל בפני עצמם הרי הם כאלו יושבים אלו בעירם ונוהגין כמנהגם ואלו בעירם ונוהגין כמנהגם ואין כאן מקום ללא תתגודדו** וכו' **וכמ"ש הגאון כמהר"ר דוד הכהן** זי"ל סוף בית י"ג, וז"ל, ומ"ש הרמב"ם ז"ל וכן בעל סמ"ג שבכלל אזהרה לא תתגודדו שלא יהיו שתי בתי דינין בעיר א' זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר נראה שהם ז"ל רצו לומר כשיש בעיר חלוק מנהגין שחלק מהם נוהגין מנהג זה וחלק מהם נוהגין מנהג אחר שבזה הדבר הם עושין ב' בתי דינין אבל אינם ב' בתי דינין ממש בכל דבר ובכל ענין, כמ"ש, **וכמו שתמצא היום בשאלוניקי העיר הגדולה אשר היא עיר ואם בישראל הספרדים הם בית דין בפני עצמן והאשכנזים ב"ד בפני עצמם אלו נוהגין מנהגיהם כמבראשונה ואלו נוהגין וכו' עד מודים הם שאין כאן לא תתגודדו** דכדרבא קי"ל ע"כ. **והדבר ידוע שהיה מפורסם שהאשכנזים קדמו ליישב בשאלוניקי וא"כ היה ראוי לגדור כל הבא אחריהם למנהגם אם לא מן הטעם שאמרתי כנ"ל, ומ"מ לבי נוקפי דבשלמא אם באו שם קהל א' בבת אחת מהאנשים הספרדים ניחא אפילו היו האשכנזי' קודמין אמנם עתה שבאו שם א' לא' והתחילו לנהוג כמנהג האשכנזים מאן לימא לן דבכה"ג מותרין לשנות ואעפ"י דאפ"ל דגם בשאלוניקי היה כן מ"מ מי יודע מה תקנה עשו.** לכן נר' בעיני שיעשו התרה למה שנהגו עד עתה אם ירצו לשנות ולחזור למנהג ספרד . . ואם מצד שהדין היה נותן כך כ"ז שהיו מועטין מחמת הדין שנותנין עליו חומרי המקום שהלך לשם, **אבל עכשיו שעשו בה"כ לעצמם ה"ל כמו בני עיר שהלכו לעיר אחרת וקבעו דירתם שם ונוהגין כמנהגם שבעירם הראשון.** מ"מ נראה בעיני שהטוב והישר היא להחזיק במנהג האשכנז' וכו'". עכ"ל.

והנה להדיא שכתב ע"פ הר"ן והרד"ך בפשטות שכאשר באו מלכתחילה כקהל בפ"ע הוי כעיר בפ"ע ואינם חייבים להתבטל לקהילה הקיימת במקום לפניהם. והנה, כיון שהב"י ציין ג"כ לרד"ך, נקל לומר שגם כוונתו כן היא, לחלק בין קהל שבא על דעת להתערב בקהילה המקומית לבין קהל שבא שלא על דעת כן. ועצ"ע.

ולגבי יחידים שבאו למקום ונתבטלו בקהל הקיים קמא קמא, ואח"כ כשנאספו רבים רצו להתחלק שוב לקהל בפ"ע בזה נסתפק המהרשד"ם, ומשמע מדבריו שבדיעבד בודאי אין לבטל הקהל אם נתחלק בפ"ע, ומ"מ נראה דלדינא נוטה יותר להא דבטלו קמא קמא.

וכ"כ **המהרשד"ם** להדיא בתשובה נוספת (יו"ד סי' קנג), ומתבאר שם אותו יסוד ביתר בהירות, וז"ל: ". . ואנחנו בתום לבבינו ובנקיון מחשבותינו השבנו להם תשובה ואמרנו כי אין ספק שהאחדות והחבור טוב לצדיקים, **אך הדין ברור כשמש שכל קהל וקהל עיר בפני עצמה נחשב,** וכמו שכתב הרשב"א בפי' והרב כמהר"ר דוד כ"ץ ז"ל [הרד"ך] **. . הרי מוכח מכל הני גאוני עולם שבדורנו שכל קהל וקהל כעיר בפני עצמה נדון . . כשהיו בעיירות חלוקות א"כ גם אנו נחזור לכללין ששני בתי כנסיות מצויינין נחשבים כל אחד כעיר בפני עצמו . .** אלא שהאמת שכיון **שהיו בשני מקומות** היו יכולין אלו לעשות כדברי רבם ואלו כדברי רבם ומ"ה באתריה דר' יוסי היו יכולים לעשות כדברי ר' יוסי הגלילי א"כ איכא למימר שמצות אחרי רבים כו' לא מצוה פסיקתא הוי אלא דוקא כשהדבר **כמו בסנהדרין שהיו כלם עומדים במקום אחד ונתועדו על דין אחד יש להם לעשות כדברי הרוב אבל בדבר שלא נתועדו לפלפל יחד יכול כל אחד לעשות במקומו כסברתו . .** עוד למדנו דלא שייך אחרי רבים אלא כשהם במקום אחד ומתועדים לפלפל לשאת ולתת בענין א' איך יהיה אם מחוייבין המיעוט לעשות כדברי הרוב **אבל כל שלא עמדו במשא ומתן לא שייך כלל שיחוייבו המיעוט לעשות דברי הרוב וזה ברור**". עכ"ל.

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

מבואר להדיא מדבריו, שכל קהל נחשב כעיר בפני עצמה לענין מנהג, ושרק כאשר נתחברו ונתוועדו יחד לדון בדינים ומנהגים, אז יש זיקה ושייכות ביניהם להתבטל אחד לשני מדין אחרי רבים, אבל אם לא נתחברו כלל יחד לדון בדבר, אינם מחוייבים זה בהוראות ומנהגים של זה.

וי"ל שגם לגבי הנידון של קהל המגיע להתיישב בעיר שיש בה כבר קהל אחר, הרי שבזה הדבר תלוי אם יהיו מחויבים אליהם או לא, אם נתחברו ונתוועדו עמהם לדון בדבר הלכה ומנהג, או שלא נתחברו כלל ועשו בית דין לעצמם. וזה מתאים עם תשובתו הראשונה דלעיל. [וזה מחזק את הצד לומר כן גם בדעת הב"י הנ"ל, ודו"ק].

וכ"כ **הגט פשוט** (סימן קכט סע' קמב) ובשם כמה מגדולי הפוסקים, שכל קהל נחשב עיר, וז"ל: "ומסתברא דכל קהל וקהל חשוב כעיר בפני עצמה ודוגמא לזה מ"ש **מהרד"ך** בתשוב' בית י"ג וי"ד. **ומהר"ם אלשקאר** סי' מ"ח. **ומהרשד"ם** י"ד סי' קנ"ג. דעיר א' שיש בה קהלות הרבה אינם יכולים רוב הקהלות לכוף לקהל אחד שיכנס בתקנתם, דכל קהל וקהל הוא חשוב כעיר אחת. והם כב' ב"ד בעיר אחת דפלג מורין כב"ש ופלג מורין כב"ה. ולית כאן משום לא תתגודדו כדמסיק רבא פ"ק דיבמות וכן פסקו הרי"ף והרא"ש". עכ"ל.

ואחרי כותבי את הנ"ל, חזו עיניי שפיר בספר **כף החיים** (סי' תסח אות סה וסז) שכתב גם כן כביאור הדברים הנ"ל, דהיינו שמה שהבאים לעיר מחוייבים להיבטל לקהל הקיים שם אע"פ שהם מיעוט, הוא דווקא כשאין להם שם קהילה משלהם, אבל כאשר יש להם קהילה משלהם, אינם חייבים לנהוג כמנהגי הקהילה שהיתה שם לפניהם ואפילו הם הרבים, ע"ש.

והיוצא מהנ"ל, י"ל שכל קהל המתקהל ומתאגד בפני עצמו, אפילו באגודה חדשה, שפרשו מקהילתם הקודמת ואינם מעורבים יותר עמה, הרי שנחשב הדבר כאילו יצאו ממקומם הקודם (הקהילה הקודמת), ובאו למקום אחר כקהילה בפני עצמה ועשו להם בית דין שלהם, והם קובעים לעצמם את חובת המנהג. ואין בזה משום איסור אל תטוש תורת אמך.

וכמו כן במצב של דיעבד, שגם באופנים שמן הדין היו צריכים להתבטל לקהילה המקומית אבל בפועל לא עשו זאת, ואחר כך התאגדו לקהילה נפרדת, הרי שוב אינם צריכים להתבטל לקהילה הראשונה, ואין שום קהילה או בית דין יכול לכוף אותם במנהגם, וכמש"כ הפנים מאירות והמהרשד"ם.

המצב בימינו

כ. והנה, לפי כל הנ"ל, י"ל שהמצב כפי שהוא כיום באר"י שנתקבצו ריבוי מריבוי קהילות ישראל הק', ונעשו קהילות קהילות, וכל קהילה שמרה על מנהגיה ועל הוראותיה על פי הפוסקים אשר מימיהם הם שו"תים, ממילא הוי זה כדין המבואר לעיל שהגיעו כקהל אחד על דעת לשמור מנהגיהם, ולא נתבטלו בקהילות שהיו לפניהם. ואף שבשנים קדמוניות הגיעו מקצת אשכנזים יחידים יחידים, והיו צריכים לקבל מנהג הספרדים באר"י, מ"מ בשנים היותר מאוחרות הרי הגיעו קהילות שלמות, ובנו את קהילותיהם מחדש, ולכן לא היו מחוייבים לבטל מנהגם ולנהוג כהספרדים, וממילא האשכנזים שהגיעו אח"כ כבר מצאו קהילות רבות של אשכנזים בכל עיר ועיר, והקהילות עצמן התרבו והתחלקו והתפצלו ועברו מקום ופתחו בתי כנסת ובתי מדרש חדשים, ונעשו כל קהילה וקהילה כעיר בפני עצמה. וממילא מי שמגיע כעת לאר"י כל זמן שלא נתחבר לקהילה אחת, הוי כאילו לא נשתקע במקום עדיין, שאינו חייב עדיין לקבל מנהגים חדשים. ומיד שייקבע בקהילה אחת ע"מ להצטרף אליהם לכל דבר, הרי הוא מקבל מנהגיה להקל ולהחמיר.

וגם **הגר"ע יוסף** ז"ל (שו"ת יבי"א ח"ג אה"ע סי' יב) פסק ע"פ סברא זו שאין לספרדים לקבל מנהג האשכנזים, וז"ל: "ואף על פי שעיר פתח תקוה נתיסדה מקרוב ע"י אשכנזים, **כיון שיש קהל ספרדים בפני עצמם, יש להורות להם כמרן מרא דאתרא בארץ הקדש.** וכמ"ש בשו"ת אבקת רוכל (סי' ריב) בד"ה ומה. ע"ש. ואכמ"ל". עכ"ל.

ונראה קצת שהבין בדברי הב"י באבקת רוכל כמו שביארנו לעיל (צ"ע).

ואכן ארץ ישראל היא אתריה דמרן הב"י, וא"כ היו כולם צריכים לקבל על עצמם לנהוג כמותו, אולם בפועל הדבר לא נעשה, כפי שרואות עינינו, וי"ל מג' טעמים: א) משום דס"ל כמ"ד דהמגיעים כקהילה אינם מתבטלים. ב) בפועל לא התבטלו בשעתו ואחר כך עשו לעצמם קהילה, ושוב לא ניתן לכוף אותם. ג) ויש אפשרות נוספת ע"פ החות יאיר הנ"ל, שאלו שידעו שבני קהילתם צריכים להגיע בהמשך, אע"פ שעכשיו באים טיפין טיפין, מ"מ כיון שבדעתם לא פרקו את קהילתם ואגודתם הרי זה כאילו לא נתבטלה כלל, וממילא כל יחיד מהם הוי כחלק מהקהילה השלמה.

ויתרה מזו כתב **האג"מ** (או"ח ח"ד סי' לג) וז"ל: "הנה בדבר בית כנסת שמתפללים בה נוסח ספרד וארבע משפחות שמתפללים נוסח אשכנז לעצמן בבית כנסת זה כי בבית כנסת זה הם שומרי תורה ויש גם רוח של תורה שלכן אין רוצים לילך למקום אחר שאינו טוב כזה, ורוצים להעשות חברים (מעמבערס) קבועים ככל המתפללים וגם שיהיו להם כל הזכויות שיש לחברים (למעמבערס) הקבועים גם להיות גבאים וכדומה, ברור ופשוט שרשאין ואין שינוי הנוסח מעכב לזה . . ולכן בדברים שא"צ לומר בקול רם ואין הדרך לומר בקול רם יעשה כמנהגו ובדברים שנאמרים בקול רם בין מדינא בין מדרך העולם צריך להתפלל בנוסח הצבור, וכשהוא ש"צ צריך לומר כנוסח הצבור אף בתפלת הלחש שלו כיון שהוא להסדיר תפלתו . . **והנה מתחלה כשהיו כלל ישראל מאות בשנים כל קהל וקהל במקומות מיוחדות היה ידוע כל מקום מנהגו ואם אחד העתיק מקומו להתיישב במקום אחר נעשה דינו כמנהג מקום האחר ממילא גם לנוסח התפלה, אבל עתה אחרי עקירת הקהלות בעוה"ר ונתקבצו למקום אחד בנוא יארק ובעוד ערים גדולות אנשים יחידים מכל קהל וקהל לא שייך שישתנה דינו לביהכ"נ שמתפלל שלכן צריך להתנהג כדכתבתי".** עכ"ל.

וכבר הבאנו לעיל (סע' יב) דברי **רבינו הזקן ורבינו הצ"צ** שכתבו שאין איסור להתפלל בנוסח שונה מהקהל שבבית הכנסת, ואין בזה משום איסור לא תתגודדו. וכ"כ **הרבי** בכמה מכתבים (צוינו לעיל שם), ובלבד שיעשה בלא בליטות. ע"ש. [אמנם דברים אלו הם בעיקר בנוגע לנוסח התפילה, אך החידוש הנאמר כאן הוא שאפילו בשאר דינים נשארו הקהילות מחולקות מהטעמים הנ"ל].

תלמידים ההולכים ללמוד במקום אחר

כא. עי' **במג"א** (סי' תסח סקי"ב) בשם **המהרי"ל** שכתב שתלמידים ההולכים ללמוד במקום אחר, ניתן להקל להם בענין הבדיקות [של טריפות], אע"פ שיש בזה מנהגים הרבה, ואפשר דבמקומם מחמירים יותר, מ"מ יש להתיר להם כיון שאין אנו בקיאים בבדיקות. וכתב המג"א משום שהוא דבר שבצינעא שרק הבודק יודע מה היה בבדיקה. ומ"מ הקשה על זה, כיון דהיו צריכים להחמיר ע"פ חומרות המקום שבאו משם, כיון שמשמע מדברי המהרי"ל [שהתיר מטעם שאין אנו בקיאים] **שתלמידים נחשבים דעתן לחזור למקומם אע"פ שדעתם ללמוד שם ב' וג' שנים.** עכת"ד. וע"ש מה שכתב בזה.

ועכ"פ משמע קצת מדבריו, **דמ"מ אם התלמידים היו רוצים להיקבע שם, היו עושים כמנהג המקום ללא חשש.** ואף שעל הרוב התלמידים חוזרים למקום מגורי הוריהם, הרי מ"מ היה מצוי ביותר בזמנם אשר התלמידים היו נוסעים להשתקע במקום של תורה ולחסות תחת כנפי רבם, והיו נקבעים שם לאורך שנים, וממילא היה מותר (ואף חובה) להם לנהוג כמנהגי המקום. ודו"ק וד"ל.

וכן משמע קצת מדעת אדה"ז בתשובה ומהמכתבים של כ"ק אדמו"ר, שהובאו לעיל (סע' יב), שבענין שאינו בגוף האב לא שייך כיבוד אב, וכן בענין בחירת מקום הלימוד, לא שייך בזה כיבוד אב, ואדרבה דייק הרבי בזה שמה שהבן יראה סימן ברכה בתלמודו זהו כיבוד האב האמיתי. ואפשר דהוא הדין כן בשאר המנהגים, שאם התלמיד נדבק ברבו, ורואה בזה הצלחה בלימודו יותר, י"ל שמותר לשנות ממנהגי אביו בזה, דהוי כמי שיצא ממקומו על דעת

שלא לחזור, והיינו כמי שיצא מהקהילה על דעת שלא לחזור, שנתבאר לעיל באריכות שאין בזה שום איסור משום אל תטוש. ודו"ק.

וראיתי מובא בשם **הגר"נ קרליץ** (ספר דבר הלכה הל' גיטין עמ' קצה) שספרדי שהלך ללמוד אצל אשכנזים וקיבל על עצמו לנהוג כאשכנזי ואכן כבר נוהג כן הרבה שנים, וכולם מכירים אותו כאשכנזי, הרי שיש לבית דין להתייחס אליו כאשכנזי, ויכתבו לו גם כפי מנהג האשכנזים. ועכ"פ הבנים שלו שנתחנכו כפי מנהג האשכנזים מילדותם וכן הם מוכרים ע"י הקהל, בודאי שדינם כאשכנזים גמורים. [וזה מתאים לדברי הזכרון יוסף הנ"ל שכתב שמנהגי האבות המחייבים את הבנים הוא רק כאשר הבנים התחילו לנהוג כן בעצמם, אבל אם לא נהגו כן מעולם, אין עליהם חיוב מנהגים אלו].

דין בעל תשובה

כב. והנה, בדין בעל תשובה, היינו מי שלא נתחנך כלל על מנהגי היהדות, ועתה בא בצל השכינה, ולומד בישיבה שאינה משתייכת למנהגי אבותיו, מה עליו לנהוג.

והנה, ע"פ מה שנתבאר לעיל ע"פ הפוסקים, **בפרט ע"פ דברי אדה"ז הנ"ל (סי"ב), ובדברי החות יאיר והזכרון יוסף**, שאין הדבר תלוי במנהגים האישיים של אביו, שבזה אינו מחוייב להמשיכם אם לא שנהג אותם בעצמו אחר שהגדיל, אלא הדבר תלוי בקהילה שבמקום, שמה שקבלו על עצמם ועל בניהם הוא כל זמן שהם באותו מקום, אבל אם עברו ממקום זה על דעת שלא לחזור נתבטלו מחיובי מנהגים אלו, **הרי ממילא במי שחוזר בתשובה, הרי אין לו שום שייכות למקום ולקהילת אבותיו, והוי כיצא על דעת שלא לחזור, וממילא אינו חייב לנהוג כמנהג אבותיו, ויכול לבחור לנהוג כמנהג הקהילה שאליה הוא מצטרף.**

וכן דעת **החזו"א** (מעשה איש ח"ה עמ' פז, ע"פ עדות מהגר"ח קנייבסקי) שאמר שבחור ספרדי שהוחזר בתשובה על ידי אשכנזים הרי הם התורת אמך שלו, ויכול לעשות כמנהגם.

וכן כתב **הגר"מ שטרנבוך** (תשובות והנהגות ח"א סי' שנד) וז"ל: "ונראה דאותם שהחזירו אותו בתשובה הם לגבי זה כאבותיו, ומאחר שנמצא בחברתם ומרגיש אצלם קירבה כאבא חייב לנהוג כמותם דוקא, וכמוש"כ בגליון מהרש"א בשם החוות יאיר סימן קכ"ו דלאו באביו תליא מילתא אלא במקום וקהלה תליא מילתא ומאחר שהבן מתחזק שם זהו מקומו וקהלתו, ואפילו לדעת המחמירים שאפילו לא נהג מעולם עליו לנהוג כמנהג אבותיו, נראה דהיינו דוקא כשאין לו מנהג קבוע אזי אסור לו לשנות ממנהג אבותיו, אבל כששינה דרכו ומצא מקומו אצל רבותיו שיש להם מנהג אחר, ראוי לנהוג כמותם בכל דבר בין להקל בין להחמיר ואינו צריך לשנות כשאביו אינו הולך בדרך התורה". עכ"ל.

ודעת **הגרש"ז אויערבאך** ז"ל (הליכות שלמה הל' תפילה פ"ה הערה לז (מתשובה בכת"י)) היא שאמנם י"ל שמנהגי האבות חלים על כל הדורות, וממילא חייב ללכת בדרכי אבות אבותיו, וכן מחוייב הוא בכיבוד אבי אביו, ומ"מ אם הוא קשור ונדבק ברבו שהצילו ורוצה לנהוג כמותו וכמו הסביבה שנמצא בה עתה, מותר לו להתפלל בנוסח שלהם, **כיון שרואה את רבו כאילו ילדו** [שנאמר (סנה' יט) כל המלמד בן חבירו תורה כאילו ילדו]. ע"כ. ומשמע קצת שכוונתו לא רק לענין תפילה אלא גם לכל שאר המנהגים, שכן משמע ע"פ הטעם שכתב שהוא כאילו ילדו (וצ"ע).

וכ"כ **בשו"ת בית אב"י** (ליעבעס, ח"ד או"ח סי' נד) דמי שחזר בתשובה ע"י רב ספרדי ינהג כמותו כמנהגי הספרדים אע"פ שהוא אשכנזי מאבותיו, שאמרו חז"ל (סנה' יט) כל המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו, וכיון דאביו לא למדו כלל תורה, הרי רבו הוי עדיף טפי מאביו בזה. ע"ש.

ואכן דעת **הגרע"י** (כך משמע ביחו"ד ח"ד סי' לו, וכן כתב בשמו בנו הר"י יוסף בספרו עין יצחק מהדורת תשס"ט ח"ג עמ' שלד) **והגרב"צ אבא שאול ע"ה בשו"ת אור לציון** (מבוא לחלק ב' ענף ו'), שחוזר בתשובה יש לו לעשות כפי מנהג אבות אבותיו, ובפרט באר"י שמרן הב"י הוא המד"א.

אמנם נראה שלא דיברו בתלמיד הנדבק בכל נימי נפשו ברבו, ורוצה להידמות אליו ממש, שזה פחות מצוי בימינו, חוץ מאצל החסידים, ובפרט בחסידות חב"ד, שמהות כל חסיד חב"ד להתקשר ולהידמות לרבי בהליכותיו והנהגותיו (ע"פ שיחת כ"ק אדמו"ר י"ד כסלו תשי"ד).

דיוק במנהגי חב"ד והנהגות הרביים

כג. דעת **כ"ק אדמו"ר** (שיחה הנ"ל) שמנהגי רבותינו נשיאי חב"ד שנתגלו לעדת החסידים הרי הם הוראה להם לנהוג כן. והדגיש שבפרט מנהגי החתונה כיון שזה עניין כללי הממשיך המשכות גדולות ומשפיע על כל החיים.

מתוך קביעה זו מפרט הרבי בהמשך השיחה ריבוי מנהגים הקשורים לחתונה, ומהם הקשורים גם לכתובה, כאשר הנקודה המשותפת הבולטת בין כל המנהגים, היא גודל הדיוק בפרטים, שאפילו פרטים הנראים קטנים ושוליים לכאורה, הרי יש בהם עניינים גדולים ואף מבלי להבין הטעם הורה הרבי לנהוג כן בפירוש.

מתוך הנחה זו, בודאי שכל חסיד חב"ד שהתחנך בחב"ד או שדבקה נפשו בחב"ד בשלב מאוחר יותר, הרי כל רצונו וחפצו הוא לנהוג כמנהגי רבותיו נשיאי חב"ד.

ובנידו"ד, הרי כיון שפשוט שנשיאי חב"ד השתמשו בנוסח כתובה אשכנזי (מקובל לומר שהנהוג הוא נוסח נחלת שבעה), לכן חשוב מאוד לכל חסיד להשתמש באותו נוסח, ופשיטא שגם המילה "דאורייתא" היא חלק בלתי נפרד מנוסח הכתובה.

ונביא כאן ציטוט קצר מהשיחה, בנוגע לענייננו:

"**האמור לעיל הוא בנוגע למנהגים בכלל. ובפרט בנוגע למנהגי חתונה – ה"ז בודאי נוגע לכל, שהרי בנישואין צריך להתגלות כח האין-סוף ב"דור ישרים יבורך", וכיון שהתגלות כח הא"ס נמשכת ע"י נשיא הדור, לכן נוגע יותר שתהי' ההנהגה במנהגי בית הרב**". עכלה"ק.

ולכן אנו, חסידיהם ותלמידיהם של כ"ק רבותינו נשיאינו, יש לנו לנהוג כמנהגם לכתחילה וללא שום חשש, ועוד נחשב זה כהידור עבורנו לנהוג ע"פ הוראת רבותינו, כידוע[57] מהא דאמרו חז"ל (סוכה לב:) בנוגע להדס שוטה שכל האמוראים פסלוהו, "רב כהנא אמר אפילו תרי וחד, רב אחא בריה דרבא מהדר אתרי וחד **הואיל ונפיק מפומיה דרב כהנא**". היינו שהיה רב אחא בריה דרבא "**מהדר**" לקחת דוקא הדס שוטה מהטעם שכן יצא מפיו של רבו רב כהנא, ולגביו הרי הוא '**הידור**' לעשות כהוראת רבו [ראה ברש"י שם], **וזאת אע"פ שגם לדעת רב כהנא רבו הרי שאר ההדסים המשולשים שהכשירו אותם כל האמוראים גם לדעתו היו כשרים, והיה יכול רב אחא לצאת ידי דעת כולם ודעת רבו בכלל כולם, ובכל זאת "הידר" לקחת דווקא מה שרבו הכשיר בדעת יחיד!**

וכידוע שכ"ק אדמו"ר הדגיש ענין זה בהרבה שיחות ומכתבים[58]**, וחיזק את ההליכה בדרכי ומנהגי רבותינו נשיאינו, הואיל ונפיק כך מפיהם או שכך נהגו ברבים, ויש לנו לנהוג כמותם, ולמד שדברי חז"ל הנ"ל הם הוראה ברורה לכל**

---

[57] ראה לקוטי שיחות חכ"ט שיחת חג הסוכות.

[58] ראה בין השאר לקו"ש ח"ט עמ' 277, בענין לבישת טלית לש"ק. שם עמ' 282, בענין אופן הגבהת התורה למנהג חב"ד. חכ"ב עמ' 31, בענין אכילת מצה שרויה באחרון של פסח. חכ"ט עמ' 218, בענין שאין ישנים בסוכה. תורת מנחם ח"ה עמ' 146, בענין זמן התפילה. תורת מנחם תשמ"ח ח"א עמ' 244, בענין אופן החזקת ד' מינים בשעת ההלל. אג"ק חי"ח עמ' תנח, בענין לינה במלון של גוים, ותמונות בני אדם. שם ח"כ עמ' י', בענין מנהג גזיזת פאות הראש כדעת האריז"ל. ועוד.

שיש 'להדר' ללכת אחרי הוראת רבו, אע"פ שבאופן אחר היה מוסכם על כל הדעות, מ"מ יותר הידור יש בהליכה אחרי הוראת רבו מאשר בהנהגה המוסכמת על הכל!

[עיין בספרי מחנה מיכאל – קונטרס מיחזי כשיקרא במבוא ובחלק ה' שם, שהארכנו מאוד בביאור עניינים אלו ולהשיב על הטענות].

פסק דין רבני בנידו"ד

כד. ראה **בפסק דין מבית הדין הרבני חיפה** (תיק 589667/1, י"ח תמוז תש"ע) שכתבו בזה הלשון:

"לדעתנו, יש מקום לצדד שבכל אופן ההתחייבות מועילה . . כפי שהסברנו לעיל את דברי הרשב"א. אולם, בנידון דידן מסתבר שכולם יודו שההתחייבות הועילה כיוון שהבעל לשעבר, **הינו חסיד חב"ד ומנהגם שגם לחתן ספרדי כותבים כתובה כמנהג חב"ד, דהיינו כתובה אשכנזית, כך אמר לי הרה"ג אשכנזי שליט"א הרב של כפר חב"ד, ועל דעת מנהג קהילתו התחייב גם בזקוקים אף שלא הבין את התחייבותו לאשורה**". ע"כ.

והיינו שיש כאן שני דברים: א) עדות מרבו של כפר חב"ד הרב מ"ש אשכנזי ע"ה שכך נהוג בחב"ד לכתוב כתובה אשכנזית אף לחסיד חב"ד שמקורו ממשפחה ספרדית. ב) שהחתן מתחייב על דעת המנהג שבקהילתו ומרצונו, וזה אכן מועיל כדי לחייב אותו לפי הנהוג בקהילתו [שם דובר על חיוב זקוקי הכסף בכתובה אשכנזית]. וי"ל דהוא הדין בנידו"ד שבכתובה האשכנזית כתוב בה המילה "דאורייתא" והכוונה לכסף צורי, בזה ביארנו לעיל שישנם פוסקים רבים הסוברים שאע"פ דס"ל שאין לכתוב "דאורייתא" מ"מ מודים שאם התחייב על דעת עצמו אין בזה שמץ פסול, כיון שמרצונו מחייב עצמו על כסף צורי, כמו שביארנו לעיל סע' ד' וה' [דעת פוסקים אלו ושיש לסמוך על הפוסקים הסוברים כך עכ"פ בשעה"ד].

תגובה למכתב ערעור על המנהג

כה. והנה, ראיתי בימים האחרונים מכתב מאחד הרבנים שיחי' שבו רצה לטעון שאין לכתוב כלל מילה "דאורייתא" בכתובות חסידי חב"ד שמוצאם ממשפחה ספרדית, וכ"ש בכתובות של מקורבים בלבד לחב"ד שהם ספרדים מבית. וכמו"כ שמעתי שנעשה מעשה באיזה מקום בארי' שסירבו לתת לחתן חסיד חב"ד כתובה בנוסח נחלת שבעה בטענם שהוא ספרדי כיון ששם משפחתו הוא שם ספרדי, וזאת למרות שסבו ואביו הינם חסידי חב"ד רבות בשנים, והחתן עצמו נתגדל כחסיד חב"ד משחר ילדותו.

כל המעיין בכל הדברים שהבאנו לעיל, יראה להדיא שאין מקום כלל לטענות אלו, ולמען הסר ספק ויהיו הדברים ברורים, נסדר את התשובות לטענות על סדר המכתב הנ"ל.

א) כתב הרב הנ"ל שנחלקו התנאים אם הכתובה מדאו' או מדרבנן, "ולמעשה הירושלמי **פסק** שהוא דרבנן וכן סתמות הבבלי". ע"כ. ופליאה מה שכתב "למעשה הירושלמי "פסק", והרי אם היה כן לא היו צריכים הראשונים והאחרונים להאריך כל כך, ומה שייך עניין "למעשה - פסק" בדברי הירושלמי הנידונים בראשונים אם בכלל יש לפסוק כמותו בזה. וכן מה שכתב "וכן סתמות הבבלי", אמנם אכן כ"כ התוס' והרא"ש והר"ן, כמו שהבאנו לעיל בסע' א'. וראה שם שהבאנו ריבוי דעות התנאים והאמוראים בזה, בכמה מקומות בש"ס, והמעיין יראה מיד שאין הענין פשוט כלל ואין שום "סתמות". ויש ראשונים שחלקו על זה. ולכן היה ראוי לו לציין שכן כתבו חלק מהראשונים שפשטות התלמוד דכתובה מדרבנן, אבל לא לכתוב זאת בצורה שיהיה מובן מכך כביכול שגם לדידן הקטנים הדבר פשוט וברור בש"ס. אלא זהו דבר שהראשונים יכולים לומר כיון שכל הש"ס פרוס לפניהם כסקירה אחת, אבל אנן המהלכים בחושך חס מאיתנו דבר כזה לומר פשטות הש"ס בסוגיא הנתונה במחלוקת כל כך גדולה בין התנאים והאמוראים והראשונים.

ב) מש"כ "וכן פסקו כל הגאונים וכל הראשונים זולת ר"ת והג' מיימוניות". גם זה אינו נכון. ראה שם בסע' א' שהבאנו ריבוי ראשונים הסבורים כר"ת.

ג) מש"כ שהרמ"א כתב "וי"א שהוא מדאורייתא". עי' לעיל סעיפים א' וז' שם ביארנו שהרמ"א הביא את דעת הרא"ש ופסק כמותו שאין הכתובה מדאו' אלא מדרבנן, רק המעות הרי הן מדאו'. ושכך נהגו במדינות אשכנז. וכן הוא בנוסח נחלת שבעה (אלא דהנ"ש סבר דרוב הראשונים ס"ל שהכתובה מדאו' ממש, עי' לעיל סע' א' וסע' ז').

ד) מה שהפליג לכתוב שחתן כזה (-ספרדי) שנותנים לו כתובת נחלת שבעה הרי עבורו היא כתובה פסולה, וע"פ שו"ע הרי הוא שוהה בלא כתובה וחי באיסור כל חייו. ע"כ. ח"ו וח"ו לומר כן. בפרט שמעורר בכך לעז על רבים מעם ישראל הספרדים שיש להם כתובה כזו (כי נסדרו ע"י אשכנזים, וכפי שהיה מצוי גם בארץ בכמה מקומות עד לא מזמן, ראה שו"ת יבי"א ח"ג אה"ע סי' יב), וידוע עד כמה נזהרו תמיד גדולי ישראל שלא להוציא לעז בענייני אישות וקדושה על כלל ישראל, ח"ו. **ובפרט, והוא העיקר, שלהלכה אין הכתובה פסולה אף לדעת מרן הב"י! וכפי שביארנו זאת לעיל באריכות (סע' ג'), וכן דעת הגר"ע יוסף עצמו! (ראה לעיל סע' ו')**, ומה שכתב שם שצווח הגרע"י על זה בשיעוריו, י"ל דהיינו כוונתו לכתחילה כי כן צריכים לעשות עבור בני הספרדים, ויש לתקן העיוות. אבל לעניין פסול בדיעבד בודאי שאין הכתובה פסולה, וח"ו לומר כן.

ה) מש"כ שבכל הישיבות האשכנזיות מקפידים לא לכתוב "דאורייתא" לחתן ספרדי, הנה זהו במצב הרגיל שהוא רק תלמיד למשך שנות הלימוד בלבד, אבל בנידו"ד שמדובר בחסידים שכל חייהם יהיו מקושרים לרבי ומשוייכים לקהילת חב"ד, הרי זה שונה. וראה באריכות כמה וכמה סעיפים דלעיל (סע' יד ואילך) בענין שינוי המנהג על ידי עקירה מקהילה אחת וקביעות בקהילה אחרת, וקבלת רב מובהק על עצמו. וראה מה שכתבנו לעיל בסעיף כג, שחשוב לדייק במנהגי הרביים ובפרט במנהגי חתונה.

ו) ומש"כ בנוגע לכתובת אשה שאינה בתולה כגון חוזרת בתשובה וכדומה, שכתובתה הרי היא דרבנן ולכו"ע אין לכתוב דאו' ואם כתבו פסול. ע"כ. הרי בודאי שנכון הדבר להיזהר בזה מאוד כיון שהוא נגד כל הפוסקים. אמנם בכ"ז י"ל שאם הדבר קרה, בדיעבד אין לפסול, וכמו שכתבנו לעיל בשם הגר"א והדרישה שהבינו בדעת הרא"ש שאע"פ שכתובתן דרבנן מ"מ תקנו לכולם מעות צורי דאו'. לכן בודאי יש לסמוך עליהם בשעה"ד שלא לפסול הכתובה ח"ו ושלא לומר שהם חיים באיסור ח"ו. אע"פ שטוב יהיה לעשות כתובה אחרת חילוף דאשתכח בה טעותא. מ"מ לענין שעה"ד ובדיעבד ודאי שאין לומר שחיו באיסור. ובפרט שיש לסמוך על דעת הב"י הנ"ל שגם בכתובת בתולה ס"ל דאין לכתוב דאו' ובכל זאת לא פסל אם כתבו כיון דסמכינן על מ"ד שזה רק מתייחס למעות בלבד. ע"ש. וכן יש לסמוך על כל פוסקי הספרדים שהבאנו לעיל (סע' ד-ה) שכתבו שנהגו חלק מהספרדים לכתוב דאו' לבתולה כיון שאינו אלא מעות בלבד. [ולהעיר שלא בכל מצב עצם העובדה שהיא חוזרת בתשובה תספיק כדי לקבוע את סוג הכתובה, ויש להגדיר כל מקרה לגופו על פי מעמדה ההלכתי של הכלה אחרי בירור מתאים].

ז) ומש"כ במכתב הנ"ל דרישה מרבני חב"ד להוציא מכתב הוראה שאין לכתוב את המילה "דאורייתא" לחתן ספרדי, ומודיע שיתקיים דיון על זה ברבנות הראשית. **הרי הבאנו לעיל (סעיף יט) דברי הרבה פוסקים, ומהם גם דברי מרן הב"י בשו"ת אבקת רוכל, וכן דעת הרד"ך והפנים מאירות והמהרשד"ם שדייק כן גם מהר"ן, שאין רשות לקהילה או כל בית דין אחר לכפות את בני הקהילה השנייה ללכת לפי פסקם והוראתם. אלא כל קהילה תנהג על פי הוראות הבית דין שלה ועל פי מנהגיה. וכיון שבנידו"ד מדובר על מנהג של קהילה, וכפי שביארנו לעיל, שספרדים שהם חסידי חב"ד לכל דבר הרי הם נוהגים כמנהגי חב"ד, וזה הסדר כבר עשרות שנים, וגם הרבי אישר זאת וידע על הימצאותם של בחורים ספרדים הלומדים בישיבה שם ב-770 ונוהגים לגמרי כמנהגי חב"ד, ולא העיר רבינו על זה כלל, אדרבה עודד אותם מאוד, ומאז נתגדלו בקהילת חב"ד משפחות רבות מבני ספרדים שהם חסידי חב"ד מן השורה לכל דבר וענין. משכך, פשיטא שאין רשות על פי תורה לרב או בית דין מקהילה אחרת לכפות על קהילה ועל בית דינה את החלטותיהם. וכידוע רצונו הק' של הרבי שכל ענייני חב"ד באה"ק ינוהלו ויוחלטו ע"י בית דין רבני חב"ד בלבד.**

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

העולה לדינא מכל הנ"ל

כו. ומכל המבואר לעיל באורכה, יוצאים לנו כמה יסודות להלכה בנידון כתיבת "מדאורייתא" בכתובת חסידי חב"ד שמוצאם ממשפחות ספרדיות ועדות המזרח:

א) עצם חיוב הכתובה להלכה הוא מדרבנן, כדעת רוב הגאונים והראשונים ומרן השו"ע, וכן דעת הרמ"א (לרוב הפוסקים). ומ"מ נחלקו הפוסקים בשיעור המעות, אם משערים בכסף מדינה או בכסף צורי. ולדעת הרא"ש, אף שעיקר הכתובה מדרבנן, מ"מ המעות הן מעות של תורה. ועל פי זה יש לפרש גם מנהג האשכנזים לכתוב "דחזו ליכי מדאורייתא", שאין הכוונה לעצם חיוב הכתובה, אלא לשיעור המעות שבה.

ב) מנהג הספרדים על פי מרן השו"ע שלא לכתוב "מדאורייתא", ומנהג האשכנזים על פי הרמ"א לכתוב כן בכתובת בתולה. אולם בכתובת אלמנה וגרושה אין מנהג האשכנזים לכתוב "מדאורייתא", וכמבואר ברמ"א ושאר הפוסקים.

ג) **ובדיעבד, כאשר נכתבה לספרדי כתובה בלשון "מדאורייתא", נתבאר שהכתובה כשרה ואין לפוסלה מחמת לשון זו בלבד, ובפרט על פי מה שהוכחנו שכן דעת מרן הב"י בעצמו, וכן על פי דברי גדולי הפוסקים הספרדים שנהגו לכתוב כן אפילו לכת'. ועפ"ז נתבאר שאין להוציא לעז ולומר מחמת תיבה זו בלבד שהם שוהים בלא כתובה ח"ו.**

ד) בענין מנהגי האבות, נתבאר מדברי הרא"ש והר"ן והריב"ש ושאר הפוסקים, **וכן נפסק בשו"ע** (יו"ד סי' ריד ס"ב) **ובשו"ע אדה"ז** (סי' תסח ס"ט ו"ב), שהעוקר ממקומו להשתקע במקום אחר נוהג כמנהג המקום החדש, בין לקולא ובין לחומרא, ואין בזה משום "אל תטוש תורת אמך". ואף במקום שהמנהג הראשון מיוסד על הכרעת הפוסקים בדין השנוי במחלוקת, שייך דין זה, וכמבואר בדברי הריב"ש ושאר הפוסקים.

ה) ועוד נתבאר מדברי מרן הב"י בשו"ת אבקת רוכל, והרד"ך והמהרשד"ם והפנים מאירות, שכאשר ישנן שתי קהילות עצמאיות בעיר אחת, וכל אחת נוהגת כמנהגיה ועל פי הוראות רבותיה, אין קהילה אחת רשאית לכוף את השנייה לשנות מנהגיה, ואין בזה משום "לא תתגודדו". ואף אם קהילה אחת מרובה מחברתה, אין הרוב מכריע לבטל מנהגי הקהילה האחרת.

ו) **ולפי זה, בנוגע למשפחה שמוצאה מעדות המזרח או מיוצאי ספרד, אלא שכבר כמה דורות נתחנכו וגדלו כחסידי חב"ד, ונוהגים בכל הליכותיהם ומנהגיהם כמנהגי חב"ד, נראה פשוט שאין להתייחס אליהם כאל בני קהילה ספרדית רק מחמת מוצאם המשפחתי, שהרי בפועל הם בני קהילת חב"ד, ומנהגי רבותינו נשיאינו הם מנהגיהם. [וכך פסקו הזכרון יוסף והגר"נ קרליץ לגבי בנים שלא נהגו אף פעם כמנהגי אביהם אחר שהגדילו, ראה סע' יז וסע' כא].**

ז) **וכן מי שנולד למשפחה ספרדית וגדל בה, אלא שהצטרף לאחר מכן לעדת חסידי חב"ד, וקיבל עליו את מנהגי חב"ד בכל ענייניו, בין לקולא ובין לחומרא, ונקבע מקומו בעדת החסידים, נעשה כבן קהילה זו לכל דבר, וכדין מי שעקר ממקומו על דעת להשתקע במקום אחר. ובפרט על פי מה שנתבאר שאין ההשתייכות לקהילה תלויה במקום בלבד, אלא גם בקהל ובהנהגה התורנית שאליהם משתייך האדם.**

ח) **ובבעלי תשובה שנתקרבו על ידי רבנים מעדה אחרת, מצינו בכמה מגדולי הפוסקים שהתירו להם לנהוג כמנהג רבותיהם שהחזירום למוטב, ובפרט כשנקבע מקומם בקהילתם, ויש שביארו הדבר משום שכל המלמד בן חבירו תורה כאילו ילדו. ומ"מ אין הדבר מוסכם לכל הפוסקים, ויש שהורו לנהוג כמנהג אבות אבותיהם, וכפי שנתבאר לעיל. ועכ"פ הרי זו מחלוקת בין הפוסקים, ובאופן בולט בין הפוסקים האשכנזים ובין הפוסקים הספרדים של הדור האחרון.**

מיכאל שלמה אבישיד

רב קהילת חב"ד רמת בית שמש א'
ראש כולל להוראה
דיין באה"ק ובחו"ל

Michael Chlomo Abichid

Rav kehilat H'abad a Ramat Beth Shemesh, Israel

Rosh Kolel et Dayan

ט) **אולם מי שאינו אלא מקורב לחב"ד, או תלמיד הלומד במוסדות חב"ד למשך שנות לימודיו בלבד, ולא קיבל עליו את כלל מנהגי חב"ד ולא נקבע מקומו בקהילתם, אין ללמוד מעצם לימודו או התקרבותו שכבר פקעו ממנו מנהגי אבותיו. ובזה יש לדון בכל מקרה לפי מציאותו.**

י) ועוד זאת, שנתבאר גודל החשיבות שבדיוק מנהגי רבותינו נשיאינו, ובפרט במנהגי החתונה, וכפי שהדגיש כ"ק אדמו"ר. ולכן יש עניין גדול לחסידי חב"ד להחזיק בנוסח הכתובה המקובל בעדת החסידים, מבלי לשנות ממנו. ובפרט שכבר העיד הרב מרדכי שמואל אשכנזי, רבו של כפר חב"ד, שמנהג חב"ד לכתוב כתובה אשכנזית גם לחתן ספרדי, כפי שהובא בפסק דין בית הדין הרבני בחיפה (תיק 589667/1), ובית הדין נתן תוקף להתחייבות שנעשתה על דעת מנהג הקהילה.

יא) **ולכן נראה לענ"ד, שחסיד חב"ד שמוצאו ממשפחה ספרדית והוא מוחזק כבן עדת חסידי חב"ד לכל דבר ונוהג כמנהגיהם, בודאי שיכתבו כתובתו כמנהג חב"ד, ובכלל זה "דחזו ליכי מדאורייתא" בכתובת בתולה. ואין מקום לחייבו לשנות את הנוסח המקובל בקהילתו מחמת מוצאו המשפחתי בלבד, ובלבד שתהיה הכתובה ערוכה כהלכתה והתחייבויותיה ברורות ותקפות.**

יב) **וכל זה בחסיד חב"ד שנקבע מקומו בקהילת החסידים, אבל במקורב בלבד או במקום שיש ספק בהשתייכותו ובמנהגיו, יש לדון בכל מקרה לגופו, וכפי שנתבאר.**

יג) **כמו כן, יש לשים לב לכתובה של מי שאינה בתולה, שלא לכתוב לה "מדאורייתא".** [וראה באריכות בספרנו מחנה מיכאל – שיעורי אבן העזר, סימן סו בעניין כתיבת כתובת בתולה עם הכיתוב "דאורייתא" לשאינה בתולה בשעת הצורך, ע"ש].

הנלע"ד כתבתי, ולשומעים יונעם, כל טוב סלה ועד, והשי"ת יצילנו משגיאות ויאיר עינינו בתורתו הקדושה,

בברכה, לכבוד התורה ולכבוד רבותינו נשיאי חב"ד וחסידיהם,

מיכאל שלמה אבישיד

